

elkkwartaal

uitgegeven door de Evangelisch-Lutherse synode | jaargang 21, nr. 3 | september 2021

Na
bij durven
zijn bij wat
mij te na schoenen dit S
komt uit Heilige grond.

Nederlands Luthers Genootschap: hoe het ontstond

Fusie in Gouda draagt bij aan luthers in groter geheel

Nabijheid ... als thema van de Lutheran Summer School 2021

Om te beginnen...

Voor de Protestantse Gemeente Gouda (PGG) was het eigenlijk vanzelfsprekend om samen te gaan met haar lutherse partner, de ELG Gouda. Immers, ze werkten al lang samen en vonden elkaar eerder in de geloofsbrief bij de eerste fusie tussen hervormd en gereformeerd (2017). Een bemoedigend voorbeeld van hoe het óók kan: behoud en uitdraging van de lutherse traditie binnen het geheel van de Protestantse Kerk. In Gouda wordt, aldus de partners, zo het kerkelijk leven over en weer verrijkt (pag. 18-19).

De rechtvaardigingsleer: drs. Trinette Verhoeven stelt die in een kritischer licht (zie ook *elkkwartaal* nr. 2-2021). In vervolg hierop pleit ze voor meer aandacht voor de gave van de Geest in 'een nieuw verstaan van Paulus' (pag. 4-5)

En wat doen die fladderende zinsdelen op de voorpagina van deze *elkkwartaal*? Beetje vreemd - zo vonden ook de deelnemers van de Lutherse Zomerschool die, bij de opening van de editie 2021, ieder zo'n zinsdeel kregen uitgereikt. Staand in de kring kregen ze opdracht uit die losse flodders eenheid te maken. Aarzelend en zoekend maar steeds resoluter vormden zij zo die ene zin: *Nabij durven zijn bij wat mij te na komt ... schoenen uit: dit is Heilige grond*, het thema waarmee de Lutherse Zomerschool van start ging. Over nabij en tastbaar en kwetsbaar en over God. (pag. 22)

Een nieuw seizoen is begonnen - ook in kerkelijk opzicht - met mogelijk meer vrijheid en minder coronagebonden regels. Laten we het gezamenlijk 'mooi' maken.

Alma Evenhuis

Inhoud

Meditatie: 'Dan draagt mij uw muziek' —————	3	ELG Gouda fuseert —————	18
Een nieuw verstaan van Paulus —————	4	Wartaal —————	19
Genesis: het verhaal over het Leven van allen —————	6	Eerste vergadering nieuwe synode —————	20
Woord & Visie: Welk verhaal delen wij met elkaar? —	10	75 jaar Lutherse Werkgroep voor Kerkmuziek —————	21
De toekomst van de Haagse lutherse gemeente —————	12	De Lutheran Summer School '21 —————	22
Het Nederlands Luthers Genootschap —————	14	Krskraskort —————	24
Fietsen door 'De Graanrepubliek' —————	16	Een luthertuin met bomen —————	26
Ondertussen bij de LWF —————	17	Uit de synode —————	27

Colofon

Elkkwartaal verschijnt vier keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan degenen die ingeschreven staan in het register van Evangelisch-Lutherse leden in de Protestantse Kerk in Nederland.

Overname van artikelen en foto's is toegestaan na overleg met de redactie en met vermelding van de uitgave van Elkkwartaal en vermelding van auteur en/of fotograaf.

Redactie

Alma Evenhuis (hoofdredacteur),
Ingeborg Kriegsman (beeld & techniek),
vacant (voorzitter),
Femke Akerboom-Beekman,
Leonie Crom-Wagenaar,
Joren Reichel

Redactieadres:

Redactie Elkkwartaal
p/a Lingedijk 207
4163 LK Oosterwijk
redactie.elkkwartaal@gmail.com

Kopij volgend nummer

Inleveren voor 25 oktober 2021
bij redactie.elkkwartaal@gmail.com

Giften

U kunt Elkkwartaal financieel steunen via NL36INGB0002203600 t.n.v. PKN inzake Elkkwartaal o.v.v. gift Elkkwartaal. De Protestantse Kerk heeft een ANBI-status.

Adreswijzigingen of klachten over bezorging

Als u lid bent van een evangelisch-lutherse gemeente: bij uw kerkenraad. Als u alleen bent ingeschreven in het landelijke lutherse ledenbestand óf wanneer u geen lutheraan bent via de abonnementenadministratie.

Abonnementenadministratie

Dienstenorganisatie Protestantse Kerk in Nederland, Postbus 8504, 3503 RM Utrecht,
e-mail: abonnementen@protestantsekerk.nl,
telefoon (030) 880 18 80.

Productie

Afdeling Communicatie en Fondsenwerving
Protestantse Kerk in Nederland.
ISSN 1569-6316

Website

Dit nummer en vorige nummers zijn te raadplegen op protestantsekerk.nl/elkkwartaal.

Grafische verzorging

Ladenius Communicatie (vormgeving),
De Groot Drukkerij (drukkerij).

Bij de voorpagina

Een puzzel van woorden. Lees de uitslag op pagina 22.

Meditatie

Dan draagt mij uw muziek (Lied 512)

TEKST: **ULBE TJALLINGII**, PREDIKANT A.I. ELG LEEUWARDEN-HARLINGEN

Wat hebben we het samen zingen gemist in de coronatijd! Op dit moment mogen we weer samen zingen, maar koren blijven voorzichtig met zingen in combinatie met dicht bij elkaar staan; het besmettingsgevaar is onzeker en onduidelijk. Het waren de grote reformatoren Luther en Calvijn die, in navolging van de Boheemse hervormer Jan Hus, de liturgische zang aan de gelovigen teruggaven: tot aan de 16e eeuw was liturgische zang in de christelijke eredienst voorbehouden aan de priester, een cantor of een koor (alleen mannen, vrouwen mochten niet zingen in de kerk). De Reformatie zorgde voor een grote hoeveelheid nieuwe geloofsliederen, in de eigen volkstaal, regelrecht gebaseerd op en geïnspireerd door de Heilige Schrift: psalmen, gezangen, lofliederen, gebeden, acclamaties. Er ging voor alle mensen, mannen en vrouwen, een nieuwe wereld open, en we ontdekten de innerlijke rijkdom en dynamische kracht van samen zingen. Juist dat moesten we missen tijdens de pandemie.

Je kunt ook in stilte zingen. Je ziel kun je laten zingen. Ik weet van mensen die niet meer kunnen zingen dat ze van binnen kunnen blijven genieten van klank en muziek. Muziek is voor mij persoonlijk een onmisbare en wonderbaarlijke bron van energie en vreugde. De laatste zin van het mooie lied 512 'O Jezus, hoe vertrouwd en goed' luidt: '... dan draagt mij uw muziek'. Dat kun je voelen als je samen zingt in de kerk: die dragende kracht van muziek, die mensen over alle grenzen heen aan elkaar verbindt.

Luther en Calvijn zeggen behartigenswaardige dingen over liturgische muziek en zang. Luther kon zich heel erg identificeren met David. Beide mannen waren temperamentvol en ongeduldig, kwade machten tergden hen bij tijden, hun geloof werd op de proef gesteld, en dan vonden ze rust en vertrouwen in muziek. Calvijn was een wat bezadigder mens, en voor de muziek voor de kerk zette hij de belangrijke stap om de psalmen te laten berijmen in de volkstaal (voor hem de Franse taal) en er melodieën bij te

laten maken die door de gemeente in samenzang gezongen konden worden. Die (Geneefse) psalmmelodieën - velen van ons leerden ze vroeger wekelijks op de lagere school - zijn een monument in de christelijke muziekgeschiedenis. Een prachtig voorbeeld is de wijze waarop Johann Sebastian Bach de melodie van Psalm 68 toonzet en verwerkt in het slot van deel I van de Matthäus-Passion: het beroemde koraal 'O Mensch, bewein dein Sünden gross'.

Er bestaat een hardnekkig misverstand over Calvijns opvatting over het tempo en ritme van de Geneefse psalmmelodieën. Calvijn schrijft daarover: 'Het is van belang erop toe te zien dat het gezang niet licht en vluchtig is, maar gewicht en grootsheid (in het Frans *poids et majesté*) heeft, zoals Augustinus zegt. Ook moet er een groot verschil zijn tussen de muziek die gemaakt wordt om mensen aan tafel en thuis te vermaken en de psalmen die gezongen worden in de kerk, in tegenwoordigheid van God en zijn engelen.'

Dat *poids et majesté* is, met name in de Nederlanden, foutief verstaan als 'langzaam zingen'. Uit die misvatting ontstond het niet-ritmisch zingen van de psalmen, waarbij alle noten even lang zijn. In diverse kerken in Nederland en Zuid-Afrika vind je deze vorm van psalmgezang nog beoefend. Maar Calvijn doelde niet op het tempo en ritme van de gemeentezang, maar wilde graag dat de samenzang majesteitelijk, verheven en eerbiedig zou klinken. Door de eeuwen heen hebben kerkorganisten en voorzangers ons geholpen om die kunst te verstaan. En wat putten we er een troost en kracht uit, zo beseffen we in coronatijd.

Luther kende ook de pastorale kracht van muziek. Hij schrijft: 'De muziek is Gods beste gave. Door haar worden veel verzoeken verjaagd. Muziek is de beste troost voor een verward mens, ook als hij maar een beetje kan zingen. Zij is een leraar die de mensen zachmoediger, vriendelijker en verstandiger maakt.' Die kracht van muziek wens ik u allen toe!

Een nieuw verstaan van Paulus

In het vorige nummer van *elkkwartaal* (2-2021) stelde drs. Trinette Verhoeven (classispredikant Utrecht) de rechtvaardigingsleer in een kritischer licht. In vervolg hierop bepleit zij meer aandacht voor de gave van de Geest, ter verdieping van het leven.

TEKST: TRINETTE VERHOEVEN – BEELD: SANDRA HAVERMAN, LWF/ALBIN HILLERT

We zijn toe aan een nieuw verstaan van Paulus. Oude waarheden komen in een nieuw daglicht te staan. De rechtvaardiging door het geloof is meer dan een eenzijdige verklaring van Godswege dat wij rechtvaardig zijn, zonder dat er sprake zou zijn van menselijke stappen.

Willen lutheranen Luther te veel laten zeggen?

Ik merk dat het voor lutheranen ingewikkeld is om op dit terrein stappen te zetten. De rechtvaardiging is hen lief maar bovenal is Luther hen lief. Als ze op zoek zijn naar theologisch spreken voor deze tijd en een andere opvatting over rechtvaardiging willen formuleren, vragen zij zich af of Luther misschien verkeerd begrepen is. Ze zoeken bij Luther naar openheid voor vernieuwing van het menselijk

Trinette Verhoeven

leven naast rechtvaardiging. Luther was een rijk theoloog. Hij schreef veel. Toch bekruipt me weleens het gevoel dat lutheranen hem te veel willen laten zeggen. Het is in ieder geval duidelijk dat de theologen na hem de rechtvaardiging - met Luther als voorbeeld, ik kan het niet anders zien - te veel in de richting van een eenzijdige toerekening hebben getrokken. Daarmee is ook de theologie van Paulus onrecht aangedaan, want zeer beperkt opgevat.

Leven in de Geest door de ogen van Paulus

Paulus spreekt niet alleen over rechtvaardiging, maar ook over het leven in Christus en over de gave van de Geest die levend maakt. Met of na Luther zijn door een eenzijdig spreken over rechtvaardiging mystiek en het getuigenis van de Heilige Geest als levendmakende Geest, beide tegoed van Paulus, in de lutherse theologie onderbelicht geraakt. Ervaring werd in de lutherse theologie een vies woord. Als er al aandacht was voor het leven in Christus, dan werd dat gelijkgesteld aan het leven in de kerk, en de gave van de Geest werd beperkt tot de doop. Daarmee hebben lutheranen anderen tekort gedaan maar ook zichzelf. Lutheranen hebben in hun theologie te weinig oog gehad voor de Geest. Of dat aan Luther lag of aan zijn navolgers is feitelijk niet eens zo interessant. Het gaat erom wat lutheranen nu doen en wat ze nu ontdekken. Luther was de man die de kerk teruggeroepen heeft naar de Schrift. Het zou van belang zijn Paulus opnieuw te lezen, en dan niet met de bril van de rechtvaardiging maar met oog voor alles wat hij zegt over de Geest. Ik ben van mening dat het leven in de Geest een veel prominentere plaats inneemt in de brieven van Paulus dan de rechtvaardiging. Juist die Geest opent nieuwe wegen om op een nieuwe wijze over het leven van een christen te spreken. Paulus schrijft niet voor niets aan de Romeinen: *U laat u leiden door de Geest, want de Geest van God woont in u.* (Romeinen 8:9)

Nieuwe exegetische inzichten

Maar wat betekent dit nu? Wat kan een bredere blik op Paulus voor ons betekenen? Allereerst biedt deze een nieuwe invalshoek voor de oecumenische gesprekken. We hebben nog veel te leren in gesprekken. Ik denk dat rechtvaardiging, doordat deze buiten ons wezen bleef, ervaring miste, en het besef dat je kunt groeien in geloof. Onze theologie kan op de schop: dat is het tweede winstpunt van de nieuwe exegetische vondsten. Ik sta

daarin niet alleen, ik zie dat ook terug in de discussies die ik op dit moment volg binnen de Lutherse Wereldfederatie over lutherse identiteit onder het thema: *We Believe in the Holy Spirit: Global Perspectives on Lutheran Identities (Wij geloven in de Heilige Geest: globale perspectieven op lutherse identiteiten)*. De keuze voor de Heilige Geest is een opmerkelijke, als je bedenkt dat lutherse theologie voornamelijk rond Christus gecentreerd was. Regelmatig valt het woord ervaring in deze discussie. Geloofservaring

mag weer. Mensen worden uitgedaagd niet alleen met het hoofd te geloven maar ook het hart een plaats te geven. De Lutherse Wereldfederatie maakt een zwaai die zeker beïnvloed zal zijn door genoemde exegetische inzichten. De eenzijdige rechtvaardiging heeft zijn tijd gehad; het is nu tijd de aandacht naar de Geest te wenden en de bezielende rol die deze heeft in het leven van alledag.

Het Woord als zin en betekenis aan menselijke ervaring

Ik vind het een spannende zaak of wij daarin mee kunnen, en dan niet alleen als lutheranen, maar met de hele Protestantse Kerk. Er zijn gemeenten in de Protestantse Kerk aan meer orthodoxe zijde die een vroom en bevindelijk geloof bewaard hebben. In de discussie van de Lutherse Wereldfederatie wordt ook niet voor niets naar het piëtisme, een stroming in de 17^e eeuw die meer oog had voor de ervaring van het geloof, verwezen. Mensen zouden daar in een eeuw waarin computers en algoritmen de waan van de dag bepalen wel eens behoefte aan kunnen hebben. Ik zie ook gesprekken met evangelische christenen voor mij, al zullen we dan over een aantal innerlijke belemmeringen heen moeten stappen. Lutheranen zijn altijd beducht voor een te grote invloed voor de Geest, omdat deze gemakkelijk voor menselijke karretjes te spannen zou zijn. Maar juist lutheranen mogen weten dat het Woord hen behoedt voor dweperij en mogelijke navelstaarderij. Het Woord geeft namelijk zin en betekenis aan menselijke ervaringen, die het toetst en uitlegt. Mij helpt dat stappen te zetten in geloof, mijn ervaringen niet te wantrouwen maar getoetst aan het Woord in geloof te groeien. Daarin steekt voor mij het tegoe van meer aandacht voor de Geest: een verdieping van het leven.

Stichting Steunfonds LUTHERANA

Onze stichting zoekt een voorzitter en een secretaris, per mei 2022

Bent u op zoek naar een nieuwe uitdaging en zinvolle tijdsbesteding in een kerkelijke/maatschappelijke organisatie en bent u innovatief, creatief en zakelijk? Dan is deze bestuursfunctie wat voor u!

Doelstelling van de stichting is het verlenen van financiële steun voor onderwijs en onderzoek binnen de Lutherana. De stichting verkrijgt haar gelden via, door de synodale commissie van de Evangelisch-Lutherse Kerk, gezochte sponsors.

De taak van onze stichting is het jaarlijks aanschrijven van de sponsors om de toegezegde sponsorgelden over te maken aan de onderwijsinstelling.

Het bestuur vergadert minimaal één keer per jaar, of zoveel vaker als nodig is, en bestaat momenteel uit drie leden. Een profielschets van de functie kunt u opvragen bij de secretaris.

Leden van de stichting - ook toekomstige - moeten (doop)lid zijn van de Evangelisch-Lutherse Kerk in Nederland. Aan de bestuursfunctie(s) worden geen vergoedingen toegekend.

Bent u nieuwsgierig geworden?

Voor meer informatie: neem contact op met onze secretaris, de heer Bert van Driel, via b.vandriel@kpnmail.nl.

Genesis: het verhaal over het Leven van allen

Ik was een jaar of zeven. En ik vroeg: "Opa, wie was er vóór u, en daarvoor, en daarvoor. Waar is de wereld begonnen?" "De wereld begint altijd met God", zei m'n opa. En ik: "Maar wat was er daarvoor, vóór God?" "Begin maar te tellen", zei m'n opa. En ik telde: "1, 2, 3 ." "Nee", zei m'n opa, "je moet ervóór beginnen." Dat kon eigenlijk niet, vond ik. Tellen begint met 1. Na lang nadenken zei ik: "Of bedoelt u nul? Maar dat telt niet, want nul is niks." "Precies", zei Opa. "Daarom begint de wereld en het leven met één. Die is God. Daarvoor is niks." En hij vertelde me een lang verhaal, dat zo begon:

TEKST: WIM VAN BEEK - BEELD: NASA

Stel je voor: er is helemaal niets. Alles is een donkere wirwar. Zelfs als er licht was geweest, zou er nog niets te zien zijn. Geen lucht. Geen grond. Geen plek om te staan, geen ruimte om te ademen, geen tijd om te leven. Niets stelt niets voor. Dan komt, als een stormwind, God over die verlaten donkere waterchaos. Hij zegt: "Nu zal alles aan het licht komen." Dat zegt Hij, en als Hij wat zegt, dan gebeurt het ook. "Zo is het goed", zegt God, "als het licht is, is het *dag*, als het donker is mag het *nacht* zijn." De avond komt, de nacht gaat voorbij, en het wordt ochtend. Elke dag loopt uit op een nieuwe morgen! Zo geschiedt het, heden, telkens weer.

Deze geschiedenis is geen verleden tijd, maar opent de toekomst.

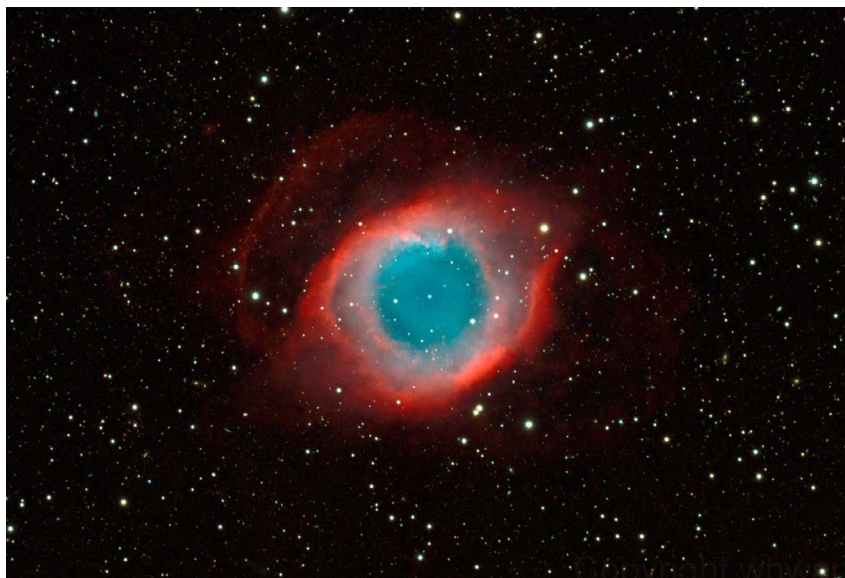
Zo is het (niet) gebeurd

Er zijn mensen die zeggen: zo is alles gebeurd want het staat in de Bijbel. Er is dan altijd wel iemand die reageert met "Ja, maar ...", bedoelend: "Nee, want ...". Nee, de Bijbel is geen boek met 'verslagen' van wat er precies gebeurd is. 'Zo-is-het' blijkt altijd anders te zijn. Niet wat wij logisch en natuurlijk vinden. Dat geldt eigenlijk voor al die bijbelverhalen. Anderen zeggen: het is allemaal symbolisch. Het zijn verhaaltjes, geniet ervan en vraag niet of ze waar zijn. Dan kom je bedrogen uit. Ik geloof het een noch het ander.

'Wat er staat' blijkt inderdaad vaak anders dan ik het zie. Het onthult de werkelijkheid op een nieuwe, verrassende manier. Niet hard als glas, om alleen maar ja en amen op te zeggen. Maar ook niet vaag als nevel, waarmee je alle kanten op kunt. De Bijbel is het verhaal over leven. Mijn leven, jouw leven. LEVEN. Hier wordt het uitgangspunt én toekomstvisioen van alle bijbelverhalen verteld. Met als ouverture: de eerste hoofdstukken. Alle grote thema's worden al verkondigd. De eerste twee hoofdstukken van Genesis schilderen de door God bedoelde wereld: zie, het is zeer goed! En mijn ik kan niet zonder jouw ik. Jij en ik kunnen wij worden, om als aardse mensen samen met al wat leeft de vrede en vreugde, de liefde en het leven van deze aarde te vieren. Een aarde en haar mensen die we soms helemaal niet waarderen. Dan willen we nog meer: naar de hemel, naar de almacht, naar gelijk krijgen, naar bewondering en aanbidding. Wegen die doodlopen.

Hoofdzaak van ons bestaan

Het openingsverhaal van de Bijbel kan de indruk wekken dat verteld wordt 'hoe het allemaal zo gekomen is'. Ooit, vroeger, lang geleden. *In het begin*, zo opent dan ook menige vertaling. Jammer, maar het lidwoord *het* staat er niet. En het Hebreeuwse woord *begin* betekent ook gewoon *hoofd*. Ik

vertaal de opening van het Bijbelse verhaal dus graag zo: *Hoofdzaak is: God scheidt de hemel en de aarde*. En dat staat in de tegenwoordige tijd. Is nu geldig. De Bijbel is geen geschiedenisboek, van hoe het allemaal zo gekomen is, vanaf 'het' begin van de tijd. Het gaat over de woorden en daden van God die nu klinken. Over wat die met mij en jou doen. En wat wij ermee doen op deze aarde.

Zeven dagen

Jarenlang vroeg ik jong en oud, voordat we gingen praten: schrijf eens op wat er in zeven dagen schepping gebeurt. Bijna niemand lukt dat. Ze noemen eerst de zon, en dan pas planten. Eerst dieren, dan een eigen dag voor de mens. Nee! De Bijbel heeft niks met evolutie. De Bijbel is volstrekt anders; leert ons Leven, met elkaar, op deze aarde. De Bijbel vertelt: de dag is de eenheid van leven. Jaren zijn hooguit om te tellen. Daarom: zeven dagen van

schepping. Zes om het leven mogelijk te maken, de zevende om vooral van alle goeds te genieten. De Bijbelse wens is niet 'nog vele jaren'. Gods zegenbede luidt: 'dat de dagen van je leven verlengd worden!' In de eerste drie dagen worden de

De Bijbel begint met de letter beth, ב. Het Hebreeuws wordt naar links gelezen. Alleen in de leesrichting is deze letter B open. Hierna volgt het grote verhaal van God en mensen op aarde. Wat daarvoor zou kunnen gebeurd zijn is afgesloten.

dingen gescheiden. Er komt *tijd* om te leven, als op de eerste dag licht en donker uit elkaar gehaald worden. En je leeft altijd naar het licht toe! Het was avond geweest en morgen geworden. De tweede dag biedt *ruimte* om te leven. De wateren worden

gescheiden, naar boven en beneden. Op de derde dag worden water en land uit elkaar gehaald. De mens heeft een *plaats* nodig om te leven, grond onder de voeten.

Alles wat God gescheiden heeft, moet de mens niet uit elkaar halen en zo vernietigen. Toch gebeurt dat. Ik denk aan miljoenen mensen in deze wereld. Geen tijd om te leven omdat je moet slaven en sloven, of omdat er oorlog is. Geen ruimte om te leven omdat machthebbers zich breed maken. Geen plek om je voeten vast in de aarde te zetten omdat je moet vluchten voor honger, geweld en onderdrukking. Schepping gebeurt vandaag: elke dag wordt op aarde tijd, ruimte en plek geschapen, voor elk levend wezen. Er is leven in het licht van de zon, van dier en mens, op en om en in de aarde. Dan wordt het goed, deze aarde, deze wereld. Dan wordt het leven heel goed. Dan kan je dat Leven vieren - alle dagen, met grootse vreugde.

Luthers erfgoed

Een plaats om te vieren

In vroeger eeuwen had bijna iedere lutherse kerk in Nederland een doophek. Dat hek omsloot de ruimte rond de kansel, zoals dat in Nederlandse calvinistische kerken gebruikelijk was. In die zogenaamde tuin namen onder meer kerkenraadsleden plaats en werd de doop bediend.

TEKST: MARTIN VAN WIJNGAARDEN

Maar de lutheranen kenden een ruimer gebruik van deze afgebakende kerkrimte: er stond altijd een altaartafel. Anders dan in de gereformeerde traditie vond de uitdeling van het heilig avondmaal namelijk ook plaats in deze ruimte. Lutheranen praktiseerden een zogenaamde *gaande en staande* uitdeling, in tegenstelling tot tradities die lange tafels plaatsten op de zondagen dat het avondmaal gevierd werd.

Gaand en staand

Het gaande en staande bestond eruit dat een gemeentelid bij de uitdeling via de ene doorgang in het hek van de dooptuin tot bij het altaar kwam,

om daar brood en vervolgens wijn te ontvangen. Deze persoonlijke uitdeling door de voorgangers werd vaak knielend ontvangen. Via de andere doorgang ging de communicant weer terug naar de zitplaats in de kerkrimte. Deze vooral persoonlijke uitdeling is een zichtbare vorm van lutherse theologie. Of wat moderner verwoord: een ritueel waarin gemeenteleden betrokken zijn, een immaterieel voorbeeld van erfgoed.

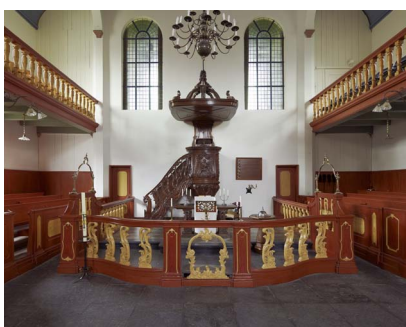
Loodjes

In die eerdere tijden was er overigens ook een periode dat bij die eerste doorgang in de dooptuin avondmaalsloodjes ingenomen werden. Die

Tazza Amsterdam

loodjes waren in de voorafgaande week bij een voorbereidingsdienst uitgedeeld. Nu wist de kerkenraad, dan wel de koster, hoeveel kerkgangers te verwachten waren bij de uitdeling. Die loodjes zelf waren tevens een veruiterlijking van theologische gedachten. De mensen met een loodje waren goed voorbereid. Tegelijkertijd, zo was het idee, waren er geen deelnemers die het heilige van het avondmaal konden bezoedelen. Bij lutheranen was dat een aangelegen punt vanwege de eigen avondmaals-theologie: in de gaven van brood en wijn is Christus zelf waarachtig aanwezig (*presentia realis*).

Doophék Hoorn

Kostbaar gerei

Dat theologische aspect gaf aanleiding tot een ander aspect van erfgoed, in dit geval materieel. In veel lutherse kerken stond op het altaar doorgaans

kostbaar avondmaalsgerei. Bijna altijd in zilver uitgevoerd en in bijzondere vormen, zoals kelken of een ouwel- of broodschaal op een voet (*tazza*). Dit kostbare en kwetsbare gerei kon prima dienst doen omdat alleen de voorganger het vasthield; er waren immers geen tafels waaraan een en ander werd doorgegeven.

Andere inzichten

Vanaf het begin van de 20e eeuw verdwenen de dooptuinhekkens gaandeweg, de zichtbaarheid van de voorgangers werd belangrijker geacht. Bovendien veranderden in de tweede helft van die eeuw enige ideeën over de avondmaalsuitdeling. Mede omdat ook kinderen bij de uitdeling niet meer geweerd werden, was bijvoorbeeld de kringviering steeds populairder, in combinatie met nieuwe theologische inzichten. Dat laatste bleek uit het gebruik van avondmaalsgebeden die de oude formulieren vervingen. Als de dooptuin groot was kon de 'kringuitdeling' daarbinnen plaatsvinden, of ervóór. En waar het doophek helemaal verwijderd was waren nog meer mogelijkheden, zoals een kring rond het altaar tot ver in de kerk. Dit was geen gaande en staande uitdeling meer, maar het waren zeker geen uitdelingen aan tafels. Evenmin werd het avondmaalsgerei door de communicanten

Avondmaalsgerei Dordrecht

doorgegeven want de persoonlijke uitdeling bleef. De voorganger ging nu (al dan niet met een diaken of een ander kerkenraadslid) de kring rond. En daarmee kon het oude avondmaalsgerei, als de gemeente dat bezat, nog steeds prima dienst blijven doen. Een materiële getuige van een eigen oude en nog levende theologische traditie.

Verder lezen? Voor theologische aspecten, zie: K.G. van Manen (red.) - *Lutheranen in de lage Landen, geschiedenis van een godsdienstige minderheid (ca. 1520-2004)*; met betrekking tot uitdeling vormen van avondmaal en het daarbij gebruikte gerei: Martin van Wijngaarden - *Schitterende Getuigen. Nederlands luthers avondmaalsgerei als identiteitsdrager van een godsdienstige minderheid*.

Overgave der Augsburgse Geloofsbelijdenis op 27 juni 1830

in relatie met de bronzen kandelaars van Woerden?

Eerder dit jaar liet Ton Straver uit Woerden weten dat hij in het bezit is van een 'orde van dienst' vanuit de lutherse kerk Woerden. Maar dan wel uit 1830. Het boekje wilde hij graag schenken aan die kerk, 'omdat het daar thuis hoort'. Jeroen de Haan, Woerdens cantor-organist, bezocht hem en kreeg dit zeldzame exemplaar overhandigd.

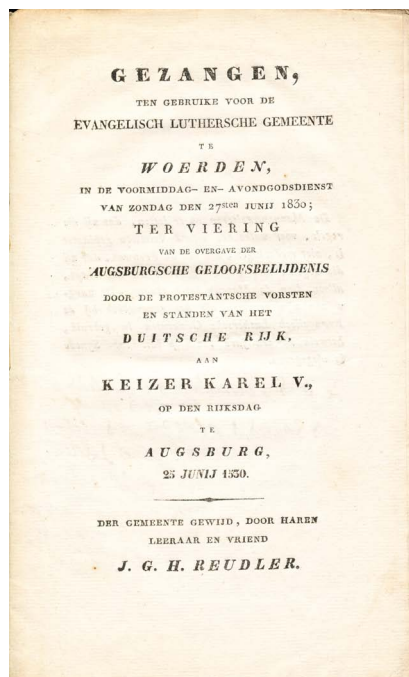
TEKST EN BEELD: JEROEN DE HAAN

Straver vertelde bij de overhandiging dat hij het boekje zo'n 30 jaar geleden voor vijf gulden antiquarisch had gekocht.

Het programmaboekje telt 15 pagina's en toont op het voorblad duidelijk waartoe het gedrukt is: namelijk de viering van 300 jaar Augsburgse

geloofsbelijdenis, die op 25 juni 1530 werd opgesteld door de theoloog Melancthon. Deze speelde naast Calvijn en Luther een rol in de Reformatie.

In 1530 stelde hij de 28 punten van de *Confessio Augustana* op, die de geloofsbelijdenis werd van de lutheranen in Duitsland.

Mannen en Vrouwen: let op

Het programmaboekje werd gedrukt bij de twee diensten op zondag 27 juni 1830: bij de 'voormiddag- en avondgodsdienst'.

Op de eerste bladzijde staat een duidelijke instructie: *De Mannen gelieven op te letten, dat zij die regels, voor welk het woord Vrouwen geplaatst is, niet meezingen, zoo ook de Vrouwen, dat zij die regels, voor welke het woord Mannen staat, alleen door de Mannen laten zingen. De zangwijzen zijn opgenomen uit het gezangboek bij de Evangelisch Lutherse Gemeenten in gebruik, hetwelk in den jare 1826 op last der Synode is uitgegeven.* Dit 'Christelijke Gezangen voor de Evang. Lutherse Gemeenten in het Koninkrijk der Nederlanden' is een van de oudste gezangenboeken in mijn boekenkast. Daarin staat de melodie vermeld, in tegenstelling tot in het boekje uit 1830. Zou de gemeente van toen deze melodie zo goed gekend hebben dat die zonder notenschrift behoorlijk meegezongen kon worden?

Regt zangerig en van schoone melodij

Een mogelijk antwoord geeft Johannes Decker Zimmerman (1785-1867) die 50 jaar predikant was van de lutherse

gemeente Utrecht. In zijn 'Leerrede' waarbij Gezang 331 werd gezongen, schrijft hij in 1827: *Dit gezang, hoe nieuw ook naar de zangwijze, viel zeer gelukkig uit en tot algemeene voldoening: maar ook onze bekwame organist had zijn vers vooraf meesterlijk en regt zangerig gespeeld, en daartoe goed geregistreerd, terwijl het, van den predikstoel een niet onbelangwekkend gezigt was, hoe de gemeente, elk met het geopend zangboek voor zich, dit orgelspel en schoone melodij van noot tot noot volgde.* Mogelijk was deze melodie in korte tijd bekend en geliefd geworden. Hoe er in luthers Woerden werd gezongen heb ik niet scherp voor ogen. Ons Bätz-orgel werd pas in 1846 gebouwd. Dat impliceert dat vermoedelijk *a capella* werd gezongen, of wellicht werd het traporgel uit de consistorie daarvoor gebruikt. Ik heb nog niet uitgezocht wanneer er sprake is van een aankoop van zo'n orgeltje in luthers Woerden.

tember 1850, op 46-jarige leeftijd, met Ernst Jacob Kriege (1794-1852), die daarvoor al tweemaal weduwnaar was geworden. Uit dit huwelijk kwamen geen kinderen. Bijna twintig jaar na haar man overleed Johanna Maria Kriege-Jannes op 4 oktober 1871. Haar vader, Abraham Jannes, was smid in Woerden. De naam Kriege doet me dan denken aan onze tafelkandelaars. Na enig onderzoek is er mijns inziens geen directe familie-relatie tussen Ernst Jacob Kriege en de bekende Woerdense edelsmid en kunst koperslager Jan Kriege (1884-1944).

Het was Jan Kriege die de bronzen kandelaars vervaardigde die tot op de dag van vandaag onze altaartafel sieren. De weduwe, mevrouw Kriege, gaf deze kandelaars in 1950 in bruikleen. Als de nieuwe altaartafel is ingewijd (1951) wordt het bruikleen omgezet in een schenking. Later schonk mevrouw Kriege de gemeente ook de hoge paaskandelaar (1969) die nog steeds naast de preekstoel staat.

Waar toe de naam van Johanna Maria Jannes al niet kan leiden. Met dank aan Ton Straver voor de schenking.

Van Jannes tot Kriege

Het exemplaar dat de heer Straver ons schonk krijgt een beetje gezicht omdat het op de eerste pagina handgeschreven is. Daar staat: *de tekst voormiddag 1 Timoteus 6 vers twaalf des savens 1 Petri drie vers dertien tot zestien. Dit boekje hoort tot aan Johanna Maria Jannes te Woerden.* Johanna Maria Jannes werd gedoopt op 14 of 18 maart in de lutherse kerk van Woerden en trouwde op 26 sep-

Welk verhaal delen wij met elkaar?

TEKST: ANDREAS WÖHLE - BEELD: FRISO KOOIMAN

Het zal u niet anders zijn ver- gaan dan mij: deze zomer was het eindelijk weer mogelijk vrienden en familie, die we onder het coronaregime maar moeilijk konden opzoeken, in levenden lijve te zien. Dan worden ze weer eens gedeeld: de bijzondere ‘weet je nog’-verhalen, de jeugdherinneringen, de ouder-kind- anekdotes, de vreemde ervaringen, de pijnlijke momenten en de aandoen- lijke situaties van weleer.

Als je met (klein)kinderen onderweg bent, zijn dat de momenten van ‘inwijding’ in het narratief dat mensen met elkaar verbindt en ons maakt tot wie we zijn: mensen met een verhaal, een geschiedenis die verweven is met die van anderen. Wij zijn mensen die elkaar aanraken en vormen, die elkaar kennen op een wijze die dat wat je in een levensloop opschrijft te boven gaat. Het is in die verhalen - soms al zo vaak gedeeld dat anderen ze woord voor woord kunnen navertellen - dat we elkaar in het bestaan bevestigen, dat het ‘met elkaar’ tastbaar wordt; dat ons van autonome, onverbonden individuen maakt tot ‘mensen in gemeenschap’.

Ja, ik weet ook wel dat dit soort situaties gemakkelijk ontaarden tot flauwe en pijnlijke pogingen om te bevestigen wat al lang géén ongebro- ken gemeenschap meer is. En ik weet dat jongeren een hekel kunnen hebben aan die verhalen van ‘toen’ waar ze tussen zitten, zonder dat hun éigen verhaal daarbij werkelijk aansluit of volop in mee klinkt. En toch! We hebben ze nodig, die momenten en verhalen. Omdat daarin, tussen de regels door, de hoop op een rode draad in het leven wordt gecommuniceerd: dat leven zin heeft, dat dieptepunten kunnen worden overwonnen, dat

mensen niet ‘weg’ zijn als ze niet meer onder ons leven, dat er toekomst is ook al weet nog niemand hoe die er uitziet.

Ook als religieuze en kerkelijke gemeenschap delen wij die verhalen. In het Bijbelse verhaal verbinden ze ons met al die generaties die ons voor- gingen in het geloof. Ze bevestigen ons in de hoop op een door liefde en genade gedragen bestaan, óók als niets

in ons eigen verhaal dit lijkt te staven. Ze tillen ons over de woestijnervarin- gen heen; wij tillen elkaar eroverheen in ons vieren en zingen en zwijgen en bidden. En soms in ons plaats- vervangend geloven, als het geloofs- verhaal voor anderen even extra moeilijk is om vast te houden.

Eeuwenlang heeft dat verhaal - het verhaal ‘van den beginne’ - de (on) uitgesproken basis gelegd onder ons

bestaan als gemeenschap van mensen hier in Nederland en in grote delen van de westerse wereld. Het was refe- rentiepunt voor de samenleving als geheel, voor cultuur, kunst en levens- visie; ook van wie zich er niet actief mee verbonden wist of dat niet wilde. Om uiteenlopende redenen is dat nu niet meer zo. Bijbelse beelden en verhalen zijn - mede door gebrek aan kennis en communicatie - voor grote delen van de samenleving niet meer zo leesbaar en verstaanbaar, en ‘dus’ onaanvaardbaar. Zo wordt ook de in die beelden symbolisch getranspor- teerde inhoud niet meer werkelijk met elkaar gedeeld.

Andere verhalen slaagden er evenmin in die lacune te vullen. Te dun en te exclusief zijn de nieuwe verhalen van maatschappelijk succes door eigen prestatie of verworven machtspositie. Te weinig vertellen zij over wat het individuele welbevinden en de per- soonlijke ‘wensenlijst van leuke din- gen in het leven’ te boven gaat, of wat de soms afgronddiepe breuk in het menselijk bestaan weet te door- staan. Ook het symbolische surrogaat- verhaal waarmee levensvragen binnen bepaalde delen van de jongere gene- raties worden gecommuniceerd (zie tv-series als ‘Friends’ of ‘Game of Thrones’) is te zeer afhankelijk van smaak, en toegesneden op een zeer beperkte *peer group* om echt maats- chappelijk verbindend te werken.

Als dit de context is waarbinnen wij als gemeenten, gelovigen en kerk functioneren - wat dan te doen? Ik denk allereerst: niet bang zijn om onze eigen verhalen te blijven vertellen en wat de Bijbelse beelden daarbij voor ons betekenen. De tijd, waarin dit doorgaans agressie of minachting opriep van wie zich aan een repressief geloofsverhaal en dito kerk moest ontworstelen, ligt immers grotendeels achter ons.

Er is een nieuwe naïviteit en oprechte interesse aan geloofsverhalen, mits authentiek verteld. Daarin ligt ook meteen de uitdaging voor ons allen: authentiek vertellen, zonder ons achter mooie verhalen te verstoppen of de eigen aarzeling te verdoezelen. Dan

blijken er bruggen te bestaan tussen wijsheid en kwetsbaarheid, vertolkt in bijvoorbeeld episodes van 'Friends' en de klassieke geloofs- en levensbeelden. Dat is ook de ervaring die onder meer bij 'The Passion' tot structuur is gemaakt.

Daarmee zal het niet lukken om het Bijbels verhaal als hét verhaal van de samenleving te herbevestigen. Wel maken we kans op blijvende herkenning - over en weer - van waarop wij mensen hopen en in geloven, of wij dit in religieuze taal beschrijven of niet.

Veel is al bereikt wanneer het ons 'kerkmensen' lukt om het ons zo vertrouwe verhaal als spelvorm van authentiek spreken over leven en zin en betekenis in te brengen binnen het

maatschappelijk discours. En nog meer wanneer het überhaupt lukt om dat gesprek blijvend te laten plaatsvinden. Dan mogen wij vertrouwen dat de verhalen, door zoveel levens gefilterd en beproefd, toch van een kracht en diepte zijn, die de vlotte vertalingen van moderne levensslimheid overstijgen. Dat er de stem van God in doorklinkt, ook en juist voor wie 'God' wellicht niet meer dan een vreemd en verwarrend concept is. En misschien winnen die verhalen ook voor onszelf nog aan draagkracht als we ze gespiegeld zien in de 'anderstalige' maar even tastende bewegingen van mensen met wie wij in een authentiek gesprek raken over wat ten diepste ons leven draagt. Dat wens ik ons van harte toe.

Brandpunt Haarlem vernieuwt activiteitenhonk

Het brandpunt Haarlem van de ELG Amsterdam is zijn activiteitenhonk aan het vernieuwen. In 2010 begonnen de voorbereidingen voor het verplaatsen van het fietsenhok van het naastgelegen Lutherse hofje om ruimte te maken voor de uitbreiding van het honk met een keuken.

TEKST: CASPER VAN BOLTARINGEN

Grootste probleem: er was geen aparte ruimte voor toiletten die droog waren te bereiken vanuit de kerk. Eerst eens bij de wethouder gepolst hoe zij daarover dacht; wat haar betreft was het geen onoverkomelijk bezwaar. Met die kennis een architect gezocht.

We zijn intussen een paar jaar verder en stuiten toch op een paar bezwaren van ambtenaren die het honk, weliswaar geen monument, met de kerk samen een *monumentaal ensemble* noemden en met 'dat begrip' ons de mogelijkheid ontnamen om het gebouw zelf uit te breiden. Echter de ambtenarij begreep wel, ook ingefluisterd door de wethouder, dat er iets moest gebeuren. Dus kwam de oplossing om het stuk tussen gebouw en oorspronkelijke kosterswoning uit te breiden. Een gedeelte hiervan was de keuken van de koster. Koster wilde wel meewerken. Met die vervolgekennis zijn we naar architect gestapt en daar kwam het idee.

Een uitstekend tussenstuk. De helft ervan wordt de nieuwe keuken van de koster en de andere helft geeft ruimte voor drie nieuwe toiletten. Het gebouw zelf was zo hoog dat de

architect ons adviseerde daar een verlaagd plafond in te maken zodat een bovenverdieping ontstond. Hij heeft dit keurig uitgetekend en zo is een en ander overgedragen aan het College van Kerkrentmeesters. Die nam een beslissing die positief voor ons uitpakte. In maart is begonnen met het sloopwerk; nu is men bezig met opbouwen. We hopen voor de kerst gebruik te kunnen maken van dit nieuwe onderkomen.

De toekomst van de Haagse lutherse gemeente:

Jannet van der Spek ziet die met vertrouwen tegemoet

Dominee Jannet van der Spek is sinds september 2019 verbonden als predikant aan de Haagse evangelisch-lutherse gemeente en de protestantse wijkgemeente Lukaskerk. Hoe is zij aan de slag gegaan?

TEKST: RIEN SPRONG - BEELD: MAARTEN BOERSEMA

"De eerste vijf maanden waren een goede inwerktijd en maakte ik kennis met het gemeentelven. En dat voelt alweer lang geleden, want de coronamaatregelen en de lockdown legden de meeste gemeenteactiviteiten stil. Gelukkig heb ik de kerst- en veertig-dagentijd meegemaakt, waarin met name de kinderkerk heel creatief met de thema's toewerkt naar de grote feesten. Maar verder is het nog veel te vroeg om een balans op te maken van hoe ik in deze gemeente aan de slag ben. Ik heb gelukkig wel individuele pastorale bezoeken kunnen doen en veel mensen leren kennen, wat ook heel waardevol is."

Ben je dan intussen nog iets tegengekomen wat je verrast heeft?

"Wat me opvalt zijn de hechte onderlinge verhoudingen. Bij de senioren zie ik een hechte band van veel mensen die al sinds hun jeugd actief geweest zijn in de gemeente. In de jongere generaties tref ik meer 'intreders', mensen die zich in de loop van hun leven met het lutherse en elkaar verbonden hebben. Het is een gemeenschap waar je welkom bent, en waar verbindingen gelegd worden. De verbondenheid met de Lukaskerk is soms hecht, soms ook complex. Er wordt gezocht naar vernieuwing, en er is een hang naar het oude vertrouwde. Dat maakt de gemeenschap boeiend."

Wordt er ook samengewerkt?

"Met de hechte gemeenschap en een kerkgebouw in het centrum van de stad heeft deze gemeente goud in handen. Zo is de pioniersplek LUX

van de Protestantse Gemeente Den Haag bijvoorbeeld bezig met nieuwe laagdrempelige vormen van kerk-zijn voor zinzoekers, maar wel verbonden met de traditie. Dan biedt de kerk in de binnenstad een mooie plek waar traditie en vernieuwing hand in hand kunnen gaan. Belangrijk is wel dat we tot samenwerking komen zodat er ook iets afstraalt op de lutheranen. Het is mooi om te zien dat lutheranen ook enthousiast meewerken aan zoiets als het schoenensprek voor daklozen van het straatpastoraat."

Verdwijnt het lutherse op die manier dan niet langzaam?

"Krimp leidt vaak tot kramp. In een kleine gemeente kun je proberen te redden wat er te redden valt. En wellicht wordt de eigen gemeenschap kleiner, maar er ontstaan ook weer

nieuwe gemeenschappen. In Groningen heb ik samen met de lutheranen gewerkt aan het 'stadsklooster'. Nu wordt er door de week telkens een avondgebed gehouden in de mooie Lutherzaal van de kerk.

Het City Kwartier in deze gemeente op woensdagmiddag met een inloop en een liturgisch moment lijkt z'n langste tijd gehad te hebben. Dus kijken we naar een andere vorm en ander tijdstip om toch die plek van bezinning en stilte in de stad te blijven aanbieden. In het kleine zit ook de kracht: een balans tussen wat je aan menskracht beschikbaar hebt en wat het oplevert.

Zolang gemeenteleden het blijven dragen is er ruimte voor anderen om een plek in deze kerk te vinden. Er ontstaat zo weer een nieuwe gemeenschap: ongebonden, maar wel verbonden. Luther leefde in Wittenberg met zijn gezin dagelijks samen met studenten en gasten waar zij met elkaar in spiritualiteit groeiden. Ook van Bonhoeffer kennen we zijn ideeën over het 'gemeinsames Leben'. Lutherse spiritualiteit zit 'm juist in het opstaan voor gemeenschapszin in de volle breedte."

Wat zie jij dan als lutherse spiritualiteit?

"Die is breed en diep. Genade, vrijheid, serieus met liturgie en kerkmuziek, maar ook een zekere luchtigheid in het leven. In de kerk oefenen we het ontvangen van genade, in de liturgie en in de gebeden. Vervolgens is de kerk ook de plek waar je de ervaring van de genade weer deelt, in barmhartigheid, in het welkom voor iedereen.

Juist lutheranen hebben iets met genade, en durven van daaruit te leven, en zijn niet bang voor de grote woorden. Ik denk dat we ons best wat meer bewust mogen zijn van het kostbare dat we in handen hebben.”

Zie jij potentie in de Haagse lutherse gemeente?

“Jazeker wel! We zullen dan wel onze bronnen moeten kennen en van daaruit durven leven. Durf die wereld in te gaan met je bronnen! En durf ook met een andere kruik water te putten als het met de gebruikelijke emmer moeilijker lukt. Een krimpemde kerk voelt zich soms een calimero. Maar die kleinheid biedt ook een vrijheid

en flexibiliteit. De kracht zit ‘m in die paradoxen. Luther houdt ons ook steeds paradoxen voor, zoals vrijheid: niemands onderdaan én dienstbaar aan iedereen. Zo te leven: klein én krachtig, in vrijmoedige bescheidenheid; ook dat is genade.”

Denk je dat we die bronnen kunnen ontdekken?

In de pastorale contacten valt me op hoeveel godsvertrouwen er aanwezig is. Mensen léven vanuit de ervaring dat God nieuwe wegen opent. Die individuele ervaring mag ook ingezet worden als bron om als gemeenschap met elkaar te leven en de toekomst in te gaan. We hoeven de bronnen niet

meer te ontdekken, we zullen leren om eruit te leven.”

Heb je vertrouwen in een toekomst van deze gemeente?

“Zeker! Met mijn collega dominee Hanneke Allewijn had ik als werktitel voor het nieuwe beleidsplan ‘De zwaan en zijn vleugels’ bedacht. Vleugels zijn beschermend en beschuttend, en dat is nodig. Vleugels zijn krachtig om ze uit te slaan en te vliegen, ook dat is nodig. Na het onverwachte vertrek van Hanneke Allewijn komt dominee Erwin de Fouw de opengevallen plek invullen. Samen met hem hoop ik de gemeente te kunnen dienen in deze spannende tijd.”

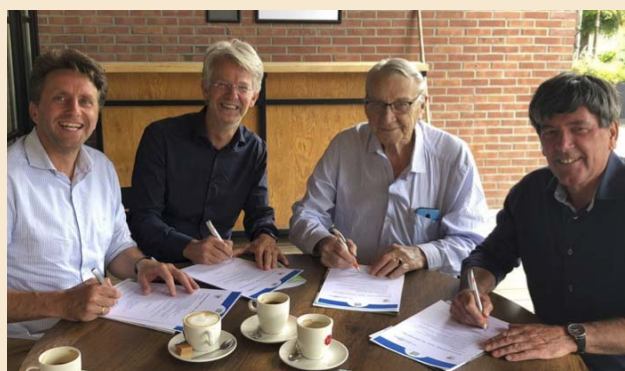
Samenwerkingsovereenkomst SLOA - Het Vakantiebureau – RCN Vakantieparken

SLOA, de lutherse stichting die diaconale vakantieactiviteiten organiseert, heeft op 7 juli een samenwerkingsovereenkomst ondertekend met Het Vakantiebureau van de PSDV en RCN Vakantieparken. Waar het seniorenvakanties betreft, werkt SLOA al langere tijd samen met Het Vakantiebureau. Met ingang van dit jaar is die samenwerking uitgebreid met het onderdeel diaconale gezinsvakanties. Medeondertekenaar is RCN Vakantieparken; gasten van de gezinsvakanties hebben met ingang van dit jaar de keuze uit vier parken van RCN in Nederland.

Met deze samenwerking komt een deel van de uitvoering, ook voor de gezinsvakanties, bij grotere organisaties te liggen en wordt de SLOA-organisatie minder kwetsbaar. Hierdoor blijft het in de toekomst voor lutheranen mogelijk om gebruik te maken van deze vakanties. Voor diaconieën van lutherse gemeenten verandert er niets. Aanmelding is via de diaconie, en SLOA coördineert de aanvragen. SLOA maakt afspraken met Het Vakantiebureau en RCN, en regelt ook de financiering van dit diaconale werk.

Deze samenwerking met Het Vakantiebureau en RCN sluit nauw aan bij het aanbod van diaconale gezinsvakanties die deze twee organisaties al langere tijd uitvoeren voor protestantse gemeenten. Namens SLOA ondertekenden voorzitter Jaap Floor en oud-voorzitter en medeoprichter van SLOA, Bob Hulst.

Ook heeft SLOA haar logo veranderd: nu schijnt een vrolijke zon door de veren van de zwaan. Meer zien? Ga naar de nieuwe website van SLOA: sloavakanties.nl.

v.l.n.r. René van Dinstee (RCN Vakantieparken), Sjaak Visser (PSDV/Het Vakantiebureau), Bob Hulst en Jaap Floor (SLOA).

Vorig jaar konden de vakanties geen doorgang vinden vanwege corona. Dit jaar zijn ze weer voorzichtig opgestart. In 2021 zijn vakanties geboekt voor dertig senioren en twaalf gezinnen. Hopelijk gaan deze allemaal door.

Het Nederlands Luthers Genootschap: hoe het ontstond

Het Nederlands Luthers Genootschap voor in- en uitwendige zending is opgericht in de 19e eeuw, in een tijd dat zendingswerk een ervaring doormaakte. Er werden veel zendings- en bijbelgenootschappen opgericht en de drang om het christelijk geloof verder te verspreiden was groot. Daarnaast leidden maatschappelijke ontwikkelingen, zoals ontkerkelijkheid, werkloosheid, armoede en drankzucht, tot het oprichten van instellingen voor inwendige zending.

TEKST: LEONIE CROM-WAGENAAR - BEELD: J.H. HOFFMEISTER, UITGEVERIJ BOOM

An de basis van het Nederlands Luthers Genootschap (NLG) stond dominee Ludwig Lentz. Deze theoloog uit Leer was luthers predikant in Amsterdam van 1839 tot 1883. Overtuigd van de grote betekenis van de genademiddelen - het Woord, de doop en het heilig avondmaal - legde Lentz in zijn preken de nadruk op de levende, aanwezige Christus en was hij doordrongen van de missie die hij daarin had; juist in die tijd, als tegenhanger van de gereformeerde leer. Een missie die hij breed wilde delen, niet alleen in zijn directe omgeving maar ook verder. Hij bezocht kerkdagen en conferenties in Duitsland en legde de nadruk op de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de kerk: de leer moest toegepast worden op het leven.

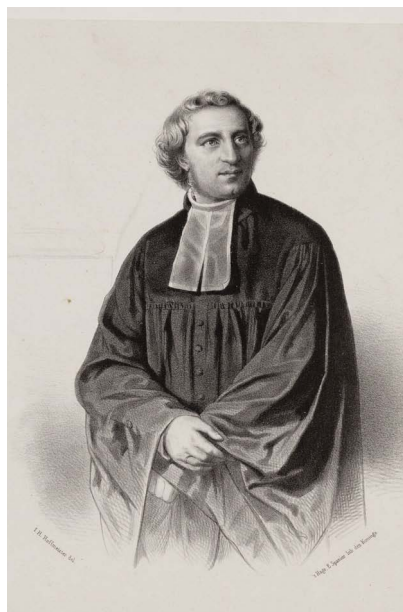
Deutsche Missions-Lesegesellschaft wordt Nederlands Genootschap

Hij was ervan overtuigd dat zendingswerk bevorderd moest worden. Om zendingswerk in Nederland meer bekend te maken, liet Lentz materiaal uit Duitsland komen en richtte hij in 1841 de Deutsche Missions-Lesegesellschaft op. Uit deze leesgroep ontstond in 1852 het Nederlands Genootschap voor de Evangelisch-Luthersche Zending, met statuten en een bestuur onder leiding van Lentz. Doelstellingen van het genootschap waren 1. de ondersteuning van het luthers zendingswerk, 2. het bevorderen van de kennis van Woord en sacramenten, het verspreiden van lutherse geschriften en het stichten van scholen en 3. bevoor-

dering en beleving van de gemeenschap met de lutherse wereldkerk.

Verbroedering Commissie

Het genootschap stond ten dienste aan beide lutherse kerken van die tijd: de Evangelisch-Lutherse Kerk en de in 1792 afgescheiden (orthodoxe) Hersteld Evangelisch-Lutherse Kerk.

Ludwig Lentz

Lentz maakte deel uit van de Verbroedering Commissie en spande zich in beide kerken te herenigen. Proponenten en predikanten konden alweer in beide kerken beroepen worden, maar verschil van inzicht bleef nog bestaan, hoewel sommige discussiepunten marginaal waren. Zo wilden de hersteld lutheranen bij het avondmaal de ouwel door brood vervangen;

iets wat Domela Nieuwenhuis, hoogleraar van het Evangelisch-Luthers Seminarium, ook had voorgesteld. Lentz vond dit echter een verandering die voortkwam uit een niet-lutherse visie en verzette zich ertegen. Doordat hij zich over verschillende cruciale thema's, zoals ook de opstanding en de reële presentie van Christus uitliet, kreeg hij een zekere bekendheid in Nederland.

Weerstand en wantrouwen

Het genootschap had in eerste instantie met weerstand en wantrouwen te maken. Kwamen de giften voor het genootschap bijvoorbeeld wel terecht bij het zendingswerk, of werd het naar Duitsland gesluisd? Konden de lutheranen zich niet beter aansluiten bij het al bestaande Nederlandsch Zending Genootschap? En waarom - zo was de vraag van de synode - was een aparte lutherse zending nodig? Of moesten lutherse scholen worden gesticht? Lentz deed zijn uiterste best om de doelstellingen van het genootschap waar te maken. In 1862 werd de Nederlandse Lutherse Jongelings- en Jongelingsvrienden Vereeniging 'Wees Getrouw' gesticht, die ervoor zorgde dat duizenden kinderen op zondagsscholen met de Bijbel bekend werden gemaakt en waaruit ook de eerste vorm van luthers jeugdwerk voortkwam. Er ontstonden meerdere lutherse gemeenten en ook een school.

Eerste zending geordineerd

Naarmate de lutherse zendingsvereniging meer bekendheid kreeg in het land,

rees de vraag naar zendingswerk in de Nederlandse koloniën. Dit leidde in 1872 tot een nieuwe, meer democratische bestuursvorm van het genootschap en tot een andere naam: het Nederlands Luthers Genootschap voor in- en uitwendige zending. Het duurde nog een aantal jaren voordat de koloniën daadwerkelijk werden bezocht. Uiteindelijk kon Lentz pas in 1882 de eerste zending ordineren (wijden) voor Oost-Indië: Asmus Festersen. Festersen werd naar het Pasemah-gebied (Benkoelen, Zuid-Sumatra) gestuurd, in de periode van 1882 tot 1886. Toen echter bleek dat niet alleen de lutherse zending maar ook de rooms-katholieke missionaris toestemming had om daar te werken, besloot het NLG zijn zending daar terug te trekken.

Nias en de Batu-eilanden

Met de hulp van de Rheinische Missionsgesellschaft werd een ander gebied gezocht. Vanaf 1889 werd de zendingsroute verlegd naar Nias en de daaronder liggende Batu-eilanden. Daar zette Johannes Kersten als eerste voet aan wal. Hij startte de bouw van een kerk op het hoofdeiland Pulau Tello. Alle inspanningen maakten Kersten echter ziek, wat hij voor het bestuur van het NLG verborg. Toen een andere zending arriveerde, Christian Wilhelm Frickenschmidt, opgeleid tot zending aan het seminarie in Barmen, meldde deze de ziekte van zijn collega aan het bestuur en hielp Kersten te vertrekken. Kersten overleed in Duitsland. Frickenschmidt voltooide de bouw van de kerk die er nu nog staat. Er volgden meerdere kerken, er werden scholen gesticht en er werd medische hulp verleend. De meeste zendingen hadden nauwelijks tot geen begrip voor de inheemse godsdienst, maar eerder een afschuw van de leefwijze van de inheemse bevolking. Ze voelden urgentie hieraan zo snel mogelijk met het zuivere Woord en het ware christelijk geloof een einde te maken. De omstandigheden waren moeilijk: de eilanden waren slecht bereikbaar, de hitte was voor Europeanen ongekend, en keer op keer zorgden ziekten, branden en andere rampspoed voor frustratie.

Willem Steinhart

De communicatie tussen het genoot-

Niasische kampong

schap en de zendingen verliep moeizaam en traag: alle brieven werden per boot verstuurd, met lange doorlooptijden. Dat betekende dat berichtgeving bij aankomst vaak achterhaald was en dat de wederzijdse beelden en verwachtingen niet op elkaar aansloten. Het was voor de op verre afstand verblijvende leden van het genootschap bijna niet voorstelbaar wat zich afspeelde op de eilanden, hoe de cultuur was en hoe het proces van kerstening verliep. De zendingen zelf waren overtuigd van hun missie en de waarheid en zuiverheid van hun geloofsleer, waardoor geen ruimte was voor de beleving van de inheemse bevolking, voor hun angsten, voor hun cultuur, voor hun voorouderverering. Pas toen de zending Willem Steinhart, die vanaf 1924 op de Batu-eilanden zat, na een correspondentie met een HBS-leraar in Nederland zich bewuster werd van de betekenis van de voorouderbeeldjes op de Batu-eilanden, kwam er bij hem meer begrip voor de zielenroerselen van de bevolking, en ook voor die van hemzelf.

Veranderingen

Met het begin van de Tweede Wereldoorlog kwam een kentering: het werd voor zendingen en missionarissen die al in Oost-Indië waren of erheen gingen moeilijker om zich te handhaven. Steinhart kon na zijn verlof in 1939 in Nederland niet meer terugkeren naar de Batu-eilanden. Vanaf 1940 werd hem de toegang tot de zendingspost ontzegd. In 1943 werd de zendingsraad opgericht, waardoor de positie van het Nederlands Genootschap voor Lutherse in- en uitwendige zending veranderde: er werd onderscheid gemaakt tussen pastorale en financiële hulp. Daarnaast veranderde de visie omtrent zendingswerk: men wilde zich niet meer identificeren met het beeld van de koloniale onderdrukker.

In de volgende *elkkwartaal*: de periode na de Tweede Wereldoorlog en de toekomst.

Het Nederlands Luthers Genootschap voor In- en Uitwendige Zending (1852) onderhoudt de partnerschapsrelatie uit de concentratiegebieden (zoals Nias en de Batu-eilanden, Suriname, Namibië) van de voormalige Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden. Zij ondersteunt lutherse missionaire projecten in binnen- en buitenland en verricht deze taak in oecumenische samenwerking.

Voorzitter is dr. A.T.P. Bouwman, praxedisbouwman@praxedisproducties.nl, secretaris is C. Aartsen-Kraaypoel, c.aartsenkraaypoel@telfort.nl, penningmeester is drs. J.B. Val, jbval.nl.

Bankrekening: NL28 INGB 0000 043360 t.n.v. Nederlands Luthers Genootschap Woudrichem, RSIN/ANBI nr. 805955963.

Fietsen door 'De Graanrepubliek'

Op de fiets door Het Oldambt, een jong zeekeleigebied, langs zes kerken in de langgerekte streekdorpen Finsterwolde, Oostwold, Scheemda en Midwolda. De route van 29 kilometer maakt deel uit van het Kerkenpad Noordoost-Groningen.

TEKST: JANET VAN DIJK - BEELD: ARJAN NIEMEIJER, KO HOUTMAN

Bij Noordoost-Groningen denken we tegenwoordig aan gaswinning, aardbevingen en het daardoor ontstane leed. Op de fiets in de regio Het Oldambt is daar op deze bewolkte maar droge middag niets van te merken. Het landschap is vriendelijk, en de kerken op de route staan stoer en stevig. Dit gebied, 'De Graanrepubliek', wordt gekenmerkt door grootschalige akkerbouw en statige boerderijen.

Het landschap hier heeft eind vorige eeuw een grondige verandering ondergaan. De landbouw had het zwaar in deze regio. Veel boeren hadden geen opvolgers, de jeugd trok weg en de werkloosheid was hoog. Deze neerwaartse spiraal werd doorbroken met het revolutionaire idee om in dit gebied een groot meer te creëren met daaromheen een natuurgebied, toeristische voorzieningen en de mogelijkheid om te wonen aan het water. Het Oldambtmeer werd aangelegd, het dorp dat verrees kreeg de naam Blauwestad. Deze fietstocht voert langs het Oldambtmeer en biedt een kijkje op wat gerealiseerd is.

Stefanuskerk Finsterwolde

De route

De start van de tocht is in Finsterwolde bij de Stefanuskerk, C.G. Wiegersweg 1.* Deze van oorsprong katholieke romanogotische kruiskerk is van eind 13e eeuw. In 1594 ging de kerk over naar de Nederlandse Hervormde Kerk. Opvallend is de vrijstaande kerktoeren. De Stefanuskerk maakt, net als de

andere kerken op de route, deel uit van de Protestantse Gemeente De Dollert, die weer deel uitmaakt van de Protestantse Streekgemeente Oost-Groningen. De gemeenten behouden hun zelfstandigheid met een eigen kerkenraad en colleges, en voeren een aantal onderdelen van het kerkelijk leven gezamenlijk uit.

Kerktoeren Scheemda

Vanaf de Stefanuskerk fietst u naar de kerk in Oostwold, Goldhoorn 8. Deze van oorsprong gereformeerde kerk is gebouwd in een stijl met kenmerken van de Amsterdamse School en stamt uit 1930. Iets verderop in het dorp staat de Hervormde Kerk aan de Kerksingel 17. Een kruiskerk, uit 1775, gebouwd naar het voorbeeld van de Nieuwe Kerk in de stad Groningen. Deze kerk kon, samen met de pastorie, gebouwd worden met inkomsten uit land en met leningen. De kerk heeft later verschillende malen een aanbouw gekregen. Aan de noordkant van de kerk ligt de oude begraafplaats met graven uit de 18e en 19e eeuw.

Langs het Oldambtmeer gaat het vervolgens naar De Ontmoeting, Kerklaan 32 in Scheemda.

Dit ovale, multifunctionele kerkgebouw uit 2010 is de enige moderne kerk op deze route. Ook in Scheemda staat de Scheemderkerk, Torenstraat 2. Deze werd gebouwd in 1515. De Vereniging van Vrijzinnige Protestanten kerkt er elke laatste zondag van de maand. Het gebouw is verder

Hervormde kerk Midwolda

buiten gebruik en wordt beheerd door de Stichting Oude Groninger Kerken.

De route gaat vervolgens naar de Dorpskerk van Midwolda, Hoofdweg 168. Deze rechthoekige zaalkerk is in 1738 gebouwd. De kerk is in het bezit van de Stichting Oude Groninger Kerken, maar wordt gehuurd door de hervormde gemeente.

Vanaf deze plek fietst u weer naar het beginpunt in Finsterwolde.

Kerkenpad: fietsen of wandelen

Het Kerkenpad Oost-Groningen telt twaalf verschillende fietsroutes, tussen de 20 en 34 kilometer. Starten kan bij alle genoemde kerken op de route. Voor wie meer kilometers wil maken zijn er twee knooppuntenroutes, van 39 en 65 kilometer. Wandelt u liever?

Stichting Pelgrimeren in Groningen biedt verschillende wandeltochten langs de deelnemende kerken van het Kerkenpad Oost-Groningen van ongeveer 8 kilometer lang. kerkenpadoostgroningen.nl, spig.nl

* De routebeschrijving is te vinden op petrus.protestantsekerk.nl/artikel/fietsen-door-de-graanrepubliek.

Op deze website kunt u zich ook abonneren op het gratis kwartaalblad *Petrus*.

Ondertussen bij de LWF

TEKST: LEONIE CROM-WAGENAAR – BEELD: ERIK PEINAR

Nieuwe secretaris-generaal

Anne Burghardt, zo heet de nieuwe secretaris-generaal van de LWF. De uit Estland afkomstige theologe is op 19 juni van dit jaar gekozen als opvolger van dr. Martin Junge, en start begin november met deze eervolle functie. Zij laat de Zimbabwaanse predikant Kenneth Mtata, met wie zij samen op de door de zoekcommissie samengestelde shortlist stond, achter zich. Burghardt is het eerste vrouwelijke hoofd van de LWF en ook de eerste afkomstig uit het oostelijk gebied van Europa. In de lutherse wereld is zij geen onbekende. Werkend als hoofd Ontwikkeling aan het Instituut voor Theologie van de Evangelisch-Lutherse kerk van Estland heeft zij al vele functies bekleed op (internationaal) luthers terrein. Ze was onder meer studie-secretaris voor oecumenische relaties op het bureau van de LWF in Genève. Verder had zij een coördinerende inhoudelijke rol bij de conferentie van de LWF in Windhoek in 2017 en bij de viering van het 500-jarig jubileum van de Reformatie. Daarnaast is zij bestuurslid bij de Conferentie van Europese Kerken.

Burghardt is blij en verrast

“Ik ben nederig door deze grote eer en zeer dankbaar voor het vertrouwen dat de commissieleden in mij hebben getoond. Door deze zeer bijzondere verantwoordelijkheid in de gemeenschap te aanvaarden, bid ik om de leiding van Gods Geest. Ik ben blij dat ik de mogelijkheid heb om samen te werken met de Raad, met gelieerde kerken en met verschillende partners, terwijl de LWF verder blijft werken aan

Gods holistische missie. Moge God onze gemeenschap zegenen, zodat deze een zegen mag zijn voor de kerken in het algemeen en voor de wereld.”

Aartsbisschop Dr. Panti Filibus Musa, voorzitter van de LWF:

“Ik feliciteer ds. Burghardt met de verkiezing. Ze zal een vitale rol spelen in het leiderschap van onze wereldwijde gemeenschap van kerken, deze daarbij helpen hun voortdurende reis vorm te geven en te getuigen van het evangelie, te werken aan vrede, gerechtigheid en verzoening. Ds. Burghardt brengt haar waarde-

volle ervaring en gaven mee in deze functie en ik kijk ernaar uit om met haar samen te werken.”

Goed opgeleide theologen

In een interview* geeft Burghardt aan dat zij vindt dat de LWF al veel goede en belangrijke zaken doet, maar als ze ergens voorrang aan zou willen geven, dan is dat wel het versterken van de theologische opleiding, zodat

ook voor de kleinere lutherse gemeenschappen voldoende goed opgeleide theologen beschikbaar zijn en blijven. In een wereld waarin steeds meer sprake is van polarisatie heeft juist de lutherse theologie, die met een meer dialectische benadering vanuit meerdere principiële standpunten kan redeneren, een meerwaarde.

Verdere oecumenische toenadering

Voorts zegt Burghardt zich te willen inzetten voor een verdere oecumenische toenadering bij de nu al succesvolle dialoog tussen de lutherse en rooms-katholieke kerk, waarbij het komen tot een officiële gemeenschap van de avondmaalsviering van rooms-katholieken en lutheranen een aandachtspunt is. Op de vraag of Burghardt ook een politieke motivatie achter de keuze voor haar vermoedt, antwoordt zij dat zij ervan uitgaat en hoopt dat zij omwille van competenties gekozen is.

Burghardt studeerde theologie aan de Universiteit van Tartu in Estland, aan de Friedrich-Alexander-Universität in Erlangen-Nürnberg en aan de Humboldt-Universität in Berlijn. Zij hoopt binnenkort te promoveren op een thema binnen de orthodoxe liturgiek. Ze is getrouwd met de Duitse predikant Arnd Matthias Burghardt met wie ze twee kinderen heeft.

* Het interview is te lezen via de Duitse Domradio - <https://www.domradio.de/themen/ökumene/2021-06-30/eine-riesige-aufgabe-lutheraner-generalsekretaerin-nimmt-oekumene-den-blick>

Evangelisch-Lutherse Gemeente Gouda fuseert met Protestantse Gemeente Gouda in wederzijds vertrouwen

Per 1 juli 2021 was het samengaan van de Evangelisch-Lutherse Gemeente (ELG) Gouda en de Protestantse Gemeente Gouda (PGG) een feit. Voor de ELG betekent het dat ze deel gaat uitmaken van een groter geheel. Voor de PGG betekent het dat de lutherse traditie, die al zo lang bij de Protestantse Kerk in Nederland hoort, nu ook in Gouda zichtbaar en voelbaar deel uitmaakt van de gemeente.

TEKST: ALMA EVENHUIS - BEELD: JEROEN VAN DE WETERING, JOSÉ BAS

Het bijzondere van dit samengaan werd gevierd in de eredienst van zondag 11 juli jl. waarin de predikant Catrien van Opstal voorging. In die dienst én in de viering van alle acht wijkgemeenten werd die ochtend hetzelfde lied (Luther, 671) gezongen. Het samengaan wordt volgend jaar op zondag 12 juni officieel gevierd met een feestelijke eredienst in de Sint-Janskerk, met voorafgaand een mooi programma op de zaterdag.

Rien van de Bas, voorzitter kerkenraad

Bijna vanzelfsprekend

De aanleiding voor deze fusie zal niemand onbekend voorkomen. De ELG Gouda kampte met een teruglopend ledenaantal, geen nieuwe aanwas en een relatief hoge leeftijd van nog actieve leden. Mogelijkheden werden verkend, waarvan sommige snel verworpen of (her)overwogen; bestaande protestantse wijkgemeenten werden bezocht, zonder 'goed' gevoel. In oktober 2019 werd een verzoek aan de Algemene Kerkenraad gedaan over een mogelijk samengaan van de ELG met de PGG. Een weder-

zijds aftastingsproces begon. Cruciaal voor de ELG was haar diensten te kunnen voortzetten met accent op behoud van het lutherse gedachtegoed in Gouda. Bijzonder is dat het voor de PGG eigenlijk een vanzelfsprekendheid was waarbij meteen werd gezocht naar een plek en vorm die voor de ELG bemensbaar was, en waar - bij het wegvallen van menskracht - hulp kon komen vanuit de PGG, die al goed bekend was met de lutherse situatie. Wat ook hielp was dat er geen lijken in de kast zaten.

Het proces

De ELG bereidde zich goed voor door veel gesprekken met andere gefuseerde lutherse gemeenten en in het contact met de ELS-deskundigen. Binnen de gemeente werd steeds gecommuniceerd 'bij de koffie' en in het kerkblad. In een officiële gemeenteraadsvergadering stemde de gemeente in met het voorgenomen samengaan. Dit werd door de Algemene Kerkenraad goedgekeurd, waarna het besluit aan alle wijkkerkenraden werd gecommuniceerd. Synodepresident Andreas Wöhle was aanwezig bij de vergadering

Sint Joostkapel

waarin de ELG-kerkenraad kennismaakte met de Algemene Kerkenraad van de PGG, waarna de goedkeuring volgde. Gemeenteleden kregen de mogelijkheid telefonisch vragen te stellen. Het kennismaken met de wijkgemeenten met - onder meer - een presentatie over de lutherse traditie en spiritualiteit moest (door corona) even worden uitgesteld.

Op weg naar resultaat

Begeleid door het Adviesbureau Kerkfusies Leiden werd het samengaan verder voorbereid en afgerond. Op basis van stukken waaruit de Protestantse Gemeente Gouda is ontstaan werd duidelijk dat de opgestelde geloofsbrief voor de eerste fusie (2017) van gereformeerden en hervormden goed bekend was bij de PGG en onverkort was aanvaard door de lutheranen. “We konden ons meteen vinden in de geloofsbrief die gemaakt is. Daarin werd de verscheidenheid van gemeenten als uitgangspunt genomen”, aldus consulent Catrien van Opstal. Getrokken door William Bik (kerkenraad ELG) en George de Soeten (voorzitter van het college van Kerkrentmeesters van de PGG, bestuurslid

Algemene Kerkenraad) werd een gezamenlijk beleidsplan, huishoudelijk reglement en een voorlopig besluit tot samengaan geproduceerd. Vanuit de ELS werd juridisch gekeken naar scherpe vastlegging van de overeenkomst. Zo leidde het samengaan uiteindelijk tot instemming van alle bevoegde organen. De ELG is nu onderdeel van de PGG met haar eigen diensten in de St. Joostkapel (14e eeuw; luthers sinds 1622) en haar eigen voorganger. Onderlinge kanselruil ligt in het nabije verschiet. “Het resultaat doet recht aan 400 jaar lutherse geschiedenis in Gouda”, aldus William Bik.

Commissie Lutherana

De nieuwe lutherse inbreng in de Protestantse Gemeente Gouda zal ook vorm en inhoud krijgen door de activiteiten van de commissie Lutherana. Deze commissie bestaat uit leden van de lutherse wijkgemeente Sint Joostkapel en leden uit de andere wijkgemeenten, en valt onder de Algemene Kerkenraad. Hiervoor is voor de komende vijf jaar budget vrijgemaakt.

Wartaal

Mogen we zijn wie we zijn?

TEKST: FEMKE AKERBOOM

“Ik ben wie ik ben en jij mag zijn wie jij bent.” Wat een uitspraak voor een 14-jarige, maar wat waren de gevolgen ... Het is Prideweek, en nog steeds mag niet iedereen zijn wie zij of hij is. We zijn volgens onderzoek wel toleranter geworden in dit opzicht, maar toch. In Qatar, waar we binnenkort gaan voetballen, is homoseksualiteit verboden. Er staat zelfs de doodstraf op! Gordon gaat erheen verhuizen hoorde ik op de avond dat Peter R. de Vries werd doodgeschoten. Dat eerste feit is eigenlijk alleen blijven hangen door het tweede, zo werkt mijn brein soms. Maar mogen we wel zijn wie we zijn? Ik hoop het wel. Hoewel ik ook regelmatig het gevoel heb dat ik mij moet verantwoorden voor wie ik ben. Vrouw, Moeder, Dochter, Dochter van een Dominee, Christen, Partner van een niet-Christen, Germanist, vóór vaccinatie, voor ‘het mogen zijn wie je wilt zijn’, tegen geweld, tegen onrecht, tegen dwang, uitgesproken ... en ga zo maar door. Sommige van die zaken komen ook weleens met elkaar in conflict. Ik ben tegen dwang, maar vóór vaccinatie voor

iedereen. We moeten allemaal voor onszelf beslissen of we ons laten vaccineren of niet, maar als wetenschappelijk opgeleid logisch denkend mens is er voor mij maar één keuze. Daarom heb ik inmiddels mijn tweede prik gehad en hoop ik dat we snel een zodanige groepsimmunititeit hebben opgebouwd dat ook de mensen die besluiten zich niet te laten vaccineren beschermd worden doordat wij het wél deden.

Ook in Afrika zijn er mensen die zich niet willen laten vaccineren; er gaan in Namibië vreemde verhalen rond. Daar is de keuze tussen AstraZeneca en het Chinese vaccin, want wie de laatste documentairereeks van Ruben Terlouw heeft gezien, weet dat de Chinezen in Afrika flink aan de weg timmeren. Ondertussen grijpt het virus in Namibië om zich heen en dat terwijl het vorige virus daar nog maar amper onder controle is; ik doel daarbij op HIV/Aids. Je hoort er niets over, behalve als je vrienden hebt die daar in de gezondheidszorg doen wat ze kunnen met steeds minder zuurstof voor de patiënten.

Synodevergadering: voor het eerst bijeen en aan het werk

Op 26 juni vergaderde de synode voor het eerst in haar nieuwe samenstelling. Dat kon weer fysiek, met inachtneming van de 'maatregelen', in de vertrouwde Hydepark-setting in Doorn. De nieuwe club heeft er zin in en ging voortvarend aan de slag met een stevige agenda.

TEKST: ALMA EVENHUIS

Na de viering in de kapel, met president Andreas Wöhle als voorganger, introduceerde voorzitter Maarten van der Wouden de classispredikanten Julia van Rijn, Wim Beekman en Marco Luijk. Vanuit hun werkterrein belichtten zij de plek van de ELS in de Protestantse Kerk; de beleidslijn vanuit evangelisch-luthers perspectief naar de ELG's; de inbreng en bevordering van de luthers-evangelische traditie en, in respons met 'de zaal', wat wij hierin voor elkaar kunnen betekenen.

Wind in de zeilen

Op basis van het huidige beleidsplan (2019-2023) 'Wind in de Zeilen' werden stappen gezet in de (vervolg)uitvoering van diverse onderdelen, zoals het jaarplan en communicatieplan; het voorstel tot bezoek koppels aan gemeenten (door corona even stilgezet); de voortgang Lutherse Academische Presentie; de organisatie Lutherdag 2022; functie en rol in de Generale Synode (GS); muzische en missionaire invloed; en aangedragen punten uit de gemeenten.

Dat lijkt veel; dat is het ook. Al deze - en meer - elementen zijn aan de orde in het praktisch voorgenomen aandachtsgebied en navenante werkwijze van deze synode. Via haar eigen nieuwsbrief informeert de synodale commissie (SC) ook steeds alle gemeentelijke kerkenraden; waarop gemeentelieden, ook individueel, altijd kunnen en mogen reageren met vragen, opmerkingen of twijfel. Immers, deze synode is door hén gekozen. Haar beleid en uitvoering in de

komende vier jaar volgt *elkkwartaal* graag, met warme en, zo nodig, kritische belangstelling, om onze lezers daarvan goed op de hoogte te kunnen houden.

Namen en rugnummers

Over de installatie van de nieuwe synode in de Lutherse Kerk aan het Spui (*elkkwartaal* 2-2021) reageerde een lezer: 'Interessant nummer, de laatste *elkkwartaal*, maar ... wie zijn ze precies? Ik ken ze niet allen bij naam.' Hier zijn ze:

Predikanten

Maarten Diepenbroek
Andreas Wöhle
Hanneke Allewijn
Detlef Bohlken
Alida Groeneveld
Martin van Wijngaarden

Overigen

Perla Akerboom-Roelofs
Steffie von Asmuth
Cathy van Beek-Blommendaal
Casper van Boltaringen
Lolke Folkertsma
Barbara Heubeck-Duijts
Dick van Loenen
Maarten van der Wouden
Bianca Groen-Gallant
Catrien van Opstal
Joren Reichel
Rachel Wardenaar

Plaatsvervangers

Anne Toussaint-Hanstvelt
Carry Nijland
Bertus de Keizer
Jan Pijnaker

De commissies

synodale commissie (SC)

president - Andreas Wöhle
vicepresident/voorzitter -
Maarten van der Wouden
secretaris - Cathy van Beek-
Blommendaal
2e predikant - Hanneke Allewijn
afvaardiging vanuit FC in SC -
Casper van Boltaringen

financiële commissie (FC)

voorzitter - Casper van Boltaringen
lid - Steffie von Asmuth
lid - Dick van Loenen

afvaardiging naar generale synode (GS)

primus - Martin van Wijngaarden
secundus - Detlef Bohlken
primus - Bianca Groen-Gallant
secundus - Joren Reichel
primus - Cathy van Beek-Blommendaal
secundus - Casper van Boltaringen

benoemingen adviseurs

vanuit de PThU qq als hoogleraar
Lutherana - Markus Matthias
vanuit de commissie liturgie en kerk-
muziek q.q. als voorzitter - Jeroen de Haan
toegevoegd adviseur t.b.v. de FC/SC
voor de duur van 2 jaar - Arau Vermeer

afscheid oud-synodeleden

Door de coronamaatregelen was het niet mogelijk fysiek afscheid te nemen van de oud-synodeleden tijdens de installatievergadering van 26 mei. Het toegestane aantal van 30 zou daarmee zijn overschreden. Zo kregen de scheidende leden (voorlopig) bloemen thuisbezorgd met een grote dank voor hun 'open oog en oor, aandacht en tijd, inzet en zorg ten behoeve van de lutherse synode en de lutherse presentie binnen de Protestantse Kerk'.

Zodra het weer kan, wordt een bijeenkomst gepland om alsnog fysiek afscheid te nemen van Gerrit Azink; ds. Willem Boon; Glenn Crissson; Erik Fledderus; ds. Christiane Karrer; ds. Marlies Schulz; Taco Seinstra; ds. Klaas Touwen; Arau Vermeer; ds. Louisa Vos; Johanna Wildeman.

Jubileum Stichting Lutherse Werkgroep voor Kerkmuziek: 75 jaar

Een jaar na het nationale bevrijdingsfeest is het nu de beurt aan de 75-jarige Lutherse Werkgroep voor Kerkmuziek. Zoals bij het herdenken van 75 jaar Bevrijding is ook voor de Werkgroep een terugblik naar het verleden van belang.

TEKST: JAC HORNE - BEELD: JAN BUZEMAN (BEELDHOEWER)

An het begin staat onze oprichter dr. Willem Mudde (1909-1984). Als leerling (en later ook schoonzoon) van Jan Zwart maakte hij door zijn spel, composities en artikelen al snel opgang in de evangelisch-lutherse kerk en daarbuiten. Hij startte geheel in de lijn van zijn leraar, maar interesseerde zich op den duur steeds meer voor de eigentijdse meesters als Ernst Pepping en Hugo Distler, zowel vocaal als instrumentaal. In 1941 verscheen van zijn hand het boekje 'Koor en orgel in den Eeredienst'. Na grondig overleg met de lutherse synode bekwaamde hij zich in 1942 verder bij de belangrijkste voortrekkers van de kerkmuziek-renaissance aan de 'Hochschule für Musik' te Berlijn. Daar doceerde o.a. prof. dr. Oskar Söhngen, die voor Willem Mudde als het ware een kerkmuzikale vader werd.

Vernieuwing kerkmuziek

Söhngen werd in 1932 van Keulen beroepen naar Berlijn om daar zitting te nemen in de Evangelische 'Oberkirchenrat'. Na een jaar werd hij op wachtgeld gezet omdat hij de nazi-rijkscommissaris Müller, die zich van de Oud-Pruisische kerk had meester gemaakt, zijn medewerking weigerde. Hij wilde zich niet conformeren aan een Karl Straube, de toenmalige Thomas-cantor te Leipzig met zijn Thomas-Hitlerjugend Kantorei. Er werd een vastberaden contrastichting voor evangelische kerkmuziek uit de grond gestampt, waarbij de mogelijkheid ontstond om aan de niet-kerkelijk gebonden Berlijnse 'Hochschule für

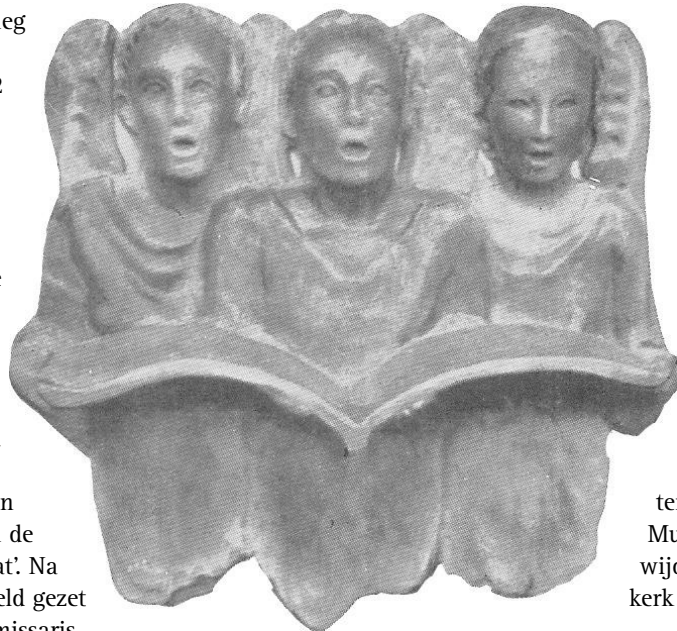
Musik' ondanks alles de kerkmuziek-vernieuwing voort te zetten. Daarvan kon Willem Mudde de goede vruchten plukken en hij heeft zich tijdens drie studiem maanden volgezogen met muziek en liturgie. Met een koffer vol ideeën keerde hij terug naar Nederland.

Pleidooi voor een zingende kerk

In de toenmalige Interkerkelijke 'Vereniging voor Protestantse Kerkmuziek' kon hij daarmee echter niet

tacten met kerkkoren, hun leiders en organisten (contact was het sleutelwoord), tal van studiedagen en conferenties, regionale en landelijke kerkkorendagen, werkweken voor kerkmuziek, jeugd- en jongerenmuziekdagen. In 1950 ontstond het tijdschrift van de werkgroep 'Musica Sacra', waarmee tot op vandaag de activiteiten en vele wetenswaardigheden worden doorgegeven, net als de vele muziekguitgaven. Medewerkers waren er velen, zoals Freek Hout-

koop, Marijke Bleij-Pel, Meti Smit Duyzentkunst-Veerman, Rieuwert Blok, Dick Troost, Niek Hermanides en Duitse prominente kerkmusici als dr. Wilhelm Ehmann, Siegfried Reda en Friedrich Hofmann. De laatste stond aan de wieg van de Midden-Europese Kontaktgroep voor Evangelische kerkmuziek. Daarnaast werd ook een wereldwijde organisatie in het leven geroepen, 'Ecclesia Cantans', beide onder voorzitterschap van dr. Willem Mudde. Het werd een wereldwijd pleidooi voor een zingende kerk!

snel genoeg iets beginnen. Zo rijpte het idee een eigen lutherse werkgroep op te richten. Samen met de leidinggevende lutherse theologen van die tijd, de professoren dr. W. J. Kooiman en dr. Pieter Boendermaker, werd in 1946 de Lutherse Werkgroep voor Kerkmuziek opgericht, met Willem Mudde als voorzitter. In vrijheid kon het werk nu worden begonnen: con-

Kerkmusici en theologen

Een mijlpaal was het 'Gezangboek der Evangelisch-Lutherse Kerk' (1955), inclusief de herstelde liturgische vorm van het Ordinarium, die al te vinden was in de bundel 'Uit hart en mond' van het 'Genootschap voor in- en Uitwendige Zending', aansluitend op de internationale lutherse praktijk. Daarin had Willem Mudde een adviserende rol. Ook het onbe-

rijmd psalmodiëren kwam in zwang, gepraktiseerd in het 'Metten- en Vesperboekje', gebruikt bij conferenties en lutherse jongerenbijeenkomsten. Heel belangrijk is dat de werkgroep steeds werkte vanuit de theologie, en het bestuur met kerkmusici en theologen bemenst werd - waaronder de musici Willem Mudde, Jac Horne en Hans Jansen - die nog steeds met veel elan het huidige werk voortzet. Als theologen prof. dr. W. J. Kooiman, prof. Pieter Boendermaker, ds. A. J. Allan en ds. Perla Akerboom-Roelofs, die Co Allan op zijn sterfbed beloofde zijn werk niet te zullen laten vallen, wat tot op de dag van vandaag een feit is. Daarbij vervulden oud-orgelleerlingen van Mudde bestuurlijke functies, zoals Anton Happel als secretaris en penningmeester en Hans Seinstra als voorzitter.

Blijvend doorgeven

Intussen zijn we twee oecumenische liedboeken verder en maakt de Evangelisch-Lutherse Kerk deel uit van de Protestantse Kerk in Nederland. Ongetwijfeld rijst de vraag: heeft het nog wel zin om met deze oude

75-jarige door te gaan? Het is een zelfstandige stichting, dus zou ik zeggen: ja! Om het lutherse liturgische en muzikale gedachtegoed door te blijven geven! Kenmerkend voor een lutherse eredienst is inderdaad de liturgie, maar dan ook (zoveel mogelijk) de volledige mis. Wat dat betreft

kunnen we een voorbeeld nemen aan de voortreffelijke eucharistievieringen die het KRO-pastoraat in deze coronatijd uitzendt. Daarin wordt op hoog niveau en professioneel gewerkt, iets waarvoor Willem Mudde altijd heeft gestreden en wat in menig lutherse

kerk nog steeds het geval is. In een van die uitzendingen zag ik iemand meezingen die als 10-jarige jongen destijds deelnam aan de jeugdmu-ziekdagen.

Oases in de woestijn

Nog steeds zijn er deelnemers die het fijn vinden om in een vast stramien van ochtendgymnastiek, stemvorming en repetities, ingebed door metten, vespers en complete, de dagelijkse sleur te doorbreken. Soms was het enthousiasme niet te stuiten en wilden sommigen daar ook verder door het jaar mee doorgaan. Zo ontstonden reünies, koorreizen naar de voormalige Oostbloklanden (Via Musica), kerkmuziekdagen voor het hele gezin (Koninginnezing) en het Luthers (Jongeren) Projectkoor, om maar iets te noemen. Als het ware oases in de woestijn, waarvoor in de Hof der Evangelische Kerkmuziek nog steeds arbeiders in de wijngaard gezocht worden.

Meer lezen? Kijk op luthersewerkgroepkerkmuziek.nl.

• Drie dagen onderdompeling in lutherse inhoud, lutherse gezelligheid en verbondenheid, en met hanteerbare verdieping om mee te nemen naar de gemeente.

Ik ben ondergedompeld in wat nu eigenlijk 'luthers' is. Zeer inspirerend! Hetty Brederoo

De Lutheran Summer School '21: 'Nabijheid in Gods naam'

Nabijheid in Gods naam: wat is dat? Daarover dachten en spraken de deelnemers van de tweede editie van de Lutheran Summer School in Amsterdam met elkaar. Na een jaar van afstand, waarin geen zomerschool mogelijk was, konden wij nu weer het geloof met elkaar (be)leven.

TEKST: JOREN REICHEL - BEELD: DEELNEMERS LSS21

Drie rijk gevulde dagen boden veel stof tot nadenken en brachten ons tot inspirerende inzichten rond het thema 'nabijheid' in grote diversiteit. Er was ruimte voor kennismaking en uitwisseling, meditatie en reflectie, een lach en een traan, en veel inhoudelijke verdieping. Dat alles uiteraard 'op z'n luthers', bourgondisch voorzien van goede maaltijden en een borrel.

Het programma begon met een inleiding door theatermaker Thomas de Bres, die alle deelnemers uit de ver-

schillende delen van het land verwelkomde in de Maarten Luther Kerk. De eerste opdracht luidde het vormen van een openingszin in levende lijve, waarbij iedere deelnemer een woord vertegenwoordigde. Een hele uitdaging, zo bleek, maar het lukte uiteindelijk: 'Nabij durven zijn bij wat mij te na komt ... schoenen uit: dit is Heilige grond.' Het thema voor de komende dagen werd zo langzamerhand steeds duidelijker. Er volgde een digitale lezing (via Zoom) door prof. dr. Bernd Oberdorfer vanuit Duitsland, die ons inleidde in de lutherse traditie omtrent het thema. Vanwege nog geldende restricties was een

Wieneke Groot • We kwamen nader tot elkaar, onszelf, en leerden van weggen naar diepe contemplatie via meditatie. Van nabij leerde ik de vele gezichten kennen. Thomas de Bres • Wat een verademing om samen te zijn met een leuke groep mensen en elkaar ec

• Als nieuwkomer in het lutherse heb ik genoten. Hartverwarmend om te reflecteren op nabijheid én te ervaren in wat er die dagen gebeurde. • Gerrit Riemer Ik voelde veel ruimte v

deel van het programma hybride: fysieke activiteiten werden afgewisseld met digitale sessies.

Workshops

Na een heerlijke lunch volgde het middagprogramma in twee rondes, waarbij de deelnemers kozen uit drie workshops. Tijdens de 'wandelsessie' door het nabijgelegen Beatrixpark verkenden wij de relatie tussen stad en natuur, geheel in pittoreske sfeer tussen de bloemen, bijen en kunstwerken van het park naast congrescentrum RAI in de buurt van de kerk. Bij de digitale zang- en klankworkshop van Monique Cornwell verkenden de deelnemers hun stem als lichamelijk instrument, waarbij gretig werd geëxperimenteerd met klank en ruimte. Jeffrey Zuhdy (musicus) verzorgde de derde workshop, waarin hij inging op de vraag: hoe komen liederen dichtbij?

Rondleiding en presentaties

Vervolgens stapte men op de fiets naar het Luther Museum Amsterdam in het centrum van de stad. Daar werd iedereen verwelkomd door Tonko Grever, de kwartiermaker van het museum. De helft van de groep volgde hem voor een rondleiding door het gebouw de Wittenberg, een voormalig oude mannen- en vrouwenhuis, met uitleg over de actuele tentoonstelling Zorg! De andere helft luisterde naar een presentatie door dominee André van der Stoel over de Amerikaans-lutherse theologe Nadia Bolz Weber. De presentatie vormde aanleiding voor verdiepende gesprekken, waarin wij conventionele vormen van kerk-zijn bevroegen. Nadat beide activiteiten waren doorlopen, vervolgden wij onze weg naar het nabijgelegen Van Brants Rushofje, waar de groep werd verwelkomd door drie studenten-bewoners. Bestuurder Peter Wagemaker introduceerde het studentenhofje, en de drie bewoners vertelden over hun studentenleven in dit rijksmonument. Er volgde een verrukkelijk Syrisch buffet, waarna Hans Bas Val het woord nam voor een lezing over 'Luther en de economie'. Aan het eind van de avond vertrok iedereen naar zijn slaapplek. Sommigen logeerden in de hofjes van de gemeente, anderen vonden onderdak bij de dominees of overnachtten bij vrienden in de buurt, en enkelen verbleven in een hotel.

Nabijheid in beeld en klank

De volgende dag opende dominee Joy Devakani, met ons verbonden vanuit Duitsland, met een digitale

presentatie over 'image meditation' in de context van het thema 'nabijheid' aan de hand van haar eigen kunstwerken. Deelnemers volgden dit vanuit hun overnachtingslocatie, sommigen aan de ontbijttafel, anderen al op weg naar de Maarten Luther Kerk. Sally Azar, uit Hamburg, verzorgde de kick off van de ochtend, gevolgd door een lezing door hoogleraar Hans Alma over beleving van nabijheid in aandacht, compassie en zorg. Ook op zaterdag konden deelnemers kiezen uit drie workshops in twee rondes. Deze keer met dominee Andreas Wöhle over Luthers gedachtegoed ter voorbereiding op het sterven, een interactieve workshop door diaken Co Engberts over digitaal kerk-zijn, waarin deelnemers onder meer ervaringen uit het afgelopen jaar uitwisselden, en twee spirituele workshops door priester Gregory Brenninkmeyer en geestelijk verzorger Gerrit Riemer met ruimte voor overdenking en meditatie. Na het middagmaal ging het programma verder met een lezing door Amma Asante (politicus) over het belang van het overbruggen van verschillen door gesprek. Later op de middag zette de groep hun gezamenlijke gesprek interactief voort onder leiding van hoogleraar Dorottya Nagy en Andreas Wöhle. Vragen als 'waar sta ik nu?', 'wat heb ik (hier) ervaren?' en 'wat betekent dat in de context van mijn gemeente?' waren onderwerp van gesprek, dat inzichten opleverde die iedereen mee naar huis kon nemen om te vertalen in de eigen setting. De pizza's arriveerden en ook aan een borrel, later op de avond, was gedacht.

Nabijheid: dit is heilige grond

De laatste dag van de zomerschool begon met een gezamenlijk ontbijt in de Oude Lutherse Kerk. Andreas Wöhle ging daarna voor in de viering van de eredienst waarin het Heilig Avondmaal werd bediend. We vierden 'nabijheid' op heilige grond. Thomas de Bres en Sally Azar vatten onze gezamenlijke indrukken in een intermezzo. Samen met gemeenteleden werd koffiedronken. Vervuld en voldaan van de vele inzichten en indrukken besloten we deze intensieve bijeenkomst én hoorden we dat de plannen voor volgend jaar, dan in Lutherstadt Wittenberg, al in de steigers staan!

• Freck Houweling Het was een lange weg om tot dit programma te komen. Maar de deelnemers en de sprekers maakten het allemaal de moeite waard! Peter Wagemaker • Blij met de ruimte, de hoogte, de breedte en de diepte van de lutherse traditie en dat wat we met anderen delen. Groepen als ongeschikte. Aangerakt en verbonden. Jammet van der Speck

FRIESLAND

FRIESLAND. “Het koor stimuleert de gemeentezang en luistert de eredienst op met liturgische gezangen, evangelie-motetten en gezongen gebeden. Te kunnen zingen is een gave, en die gave tot eer van God te gebruiken door Zijn lof te zingen is onze taak, die dubbele vreugde schenkt bovendien.” Zo zei eens Ali Postma. De lutherse gemeente in Leeuwarden nam na 50 jaar afscheid van haar als voorzitter van het Leeuwarder kerkkoor *Maarten Luther*, opgericht door haar grootvader in 1909. Zelf kon zij daar vanwege haar gezondheid niet meer bij zijn. Inmiddels bereikte ons het droevige bericht dat Ali Postma is overleden; het engelenkoor heeft er een goede zanger bijgekregen. Wij, lutherse zangers in het hele land, zullen haar missen.

LUTHERS OOST-GRONINGEN

LUTHERS OOST-GRONINGEN. Alle gemeenten starten langzaam hun activiteiten weer op. Zo ook in Oost-Groningen. Deze (relatief) nieuwe fusiegemeente (voorheen Stadskanaal, Pekela, Wildervank en Winschoten) verkocht haar kerk in Stadskanaal en is nu bezig het archief gedeeltelijk te

digitaliseren. Waaronder het oude gezamenlijke kerkblad *de Kerkklok* (1923-1974). Ook hoopt ze eind augustus weer een gemeentedag te houden, en in september organiseert de Stichting Luthers Erfgoed Pekela een burendag met ‘goede-spullenmarkt’. Verder wil de stichting een maandelijks schoonmaakmiddag van de lutherse begraafplaats in Pekela organiseren. Geweldige plannen!

GRONINGEN STAD. Sinds het afscheid van dominee Maren Overbosch in mei, besloot de gemeente niet meteen op zoek te gaan naar een nieuwe predikant. De gemeente gaat zich eerst bezinnen op de nabije toekomst en wat daarin haalbaar is. Er is een interim-predikant gevonden om dit proces te begeleiden, in overleg met een klankbordgroep.

AMERSFOORT. Amersfoort start in september met een bezoek van zo’n 15 predikanten uit Denemarken die in Nederland komen kijken naar nieuwe vormen van kerk-zijn. Amersfoort is daarvan een leerzaam voorbeeld.

EVANGELISCH-LUTHERS RIVIERENLAND: locatie Tiel. In de Sint Maartenskerk van Tiel werd zondag 16 mei de eredienst letterlijk ingeluid door de beiaardier die ‘Zonne der gerechtigheid’ (lied 917) over de stad deed beieren. Dominee Detlef Bohlken gaf een toelichting op het lied aan het begin van de dienst.

ZUID-NEDERLAND: kern Eindhoven. De lutherse kern Eindhoven bestond 70 jaar. Er was een oproep voor foto’s en anekdotes die gebundeld zouden worden. Door corona liepen de zaken anders en besloot men om een boekje te gaan maken voor ‘75 jaar Luthers Eindhoven in 2025’. Stuur uw foto’s en anekdotes dus graag nog naar: redactie@lutherszuidnederland.nl.

ZUID-NEDERLAND: kern Nijmegen. U heeft kunnen lezen dat het ‘rommelt’ in luthers Nijmegen, zelfs via de landelijke pers. Al decennia drukt het kerkgebouw zwaar op de begroting van de lutherse gemeente; eerst bij

de evangelisch-lutherse gemeente Nijmegen en sinds de fusie bij de evangelisch-lutherse gemeente Zuid-Nederland. Het gebouw kan verkocht worden aan een partij die de gemeente de komende tien jaar volledig ontzorgt door het kerkgebouw kosteloos ter beschikking te willen stellen aan de lutheranen voor diensten en andere bijeenkomsten. Wat betreft de acties van de opgerichte stichting die van mening is dat de kerk ‘van ons allemaal’ is en de landelijke pers haalde met de stellingen op de voordeur van de kerk, zegt een kerkenraadslid: “Door de acties is nu een breuk ontstaan binnen de kern Nijmegen.

ZUID-NEDERLAND: kern Nijmegen

Andersdenkende gemeenteleden voelen zich in de steek gelaten.” Wordt vervolgd.

ZWOLLE. In luthers Zwolle is het al enige jaren gebruik om op Hemelvaartsdag te gaan dauwtrappen. Dit jaar (corona) in aangepaste vorm, namelijk in duo’s - je wist van tevoren niet met wie - en dan met een eigen invulling. Een wandeling, een fietstocht, op afstand kletsen op een bankje of gewoon over de heg, maar dan wel met een speciale kleine ‘buiten-liturgie’. Wat een leuk idee!

ELG AMSTERDAM: brandpunt Haarlem. Volgend jaar bestaat het Strobel-orgel in de lutherse gemeente Haarlem 240 jaar, het enige Strobel-orgel in Nederland. De lutherse gemeente Haarlem beschikte in totaal over vier orgels. Eerst het orgel uit 1682, gebouwd door Barent van Loon (1), vanaf 1780 een Bätz-orgel (2) en daarna in 1882 het Strobel-orgel (3). Sinds 1974 was dit orgel 'stil' en werd op een hulporgel (4) gespeeld; na een grondige restauratie werd het Strobel-orgel in 2001 weer in gebruik genomen. Hopelijk klinkt het nog vele jaren.

ELG AMSTERDAM: brandpunt Haarlem

AMSTERDAM. Elke dag is de kapel van de Augustanahof, voorheen de Augustanakerk, in Amsterdam Bos en Lommer van 15.00-16.00 uur geopend voor buurtbewoners en voorbijgangers voor een moment van stilte en om een kaarsje te branden.

APELDOORN. Net als in veel landelijke gemeenten ook hier de vreugde dat dingen weer mógen, zoals de voor Apeldoorn inmiddels karakteristieke muziekdiensten. Soms met bijzondere orgelmuziek, niet het 'gewone', en dan weer met heerlijke jazz. Mocht u in de buurt zijn, aanmelden moet natuurlijk nog wel. Apeldoorn staat bekend als een weerbare gemeente. Onlangs kwam nog

APELDOORN

een stukje luthers verzet in Apeldoorn boven tafel. In de notulen vond men een stukje vloeipapier, gebruikt om de handtekening van de voorzitter mee te drogen, als de notulen van de vorige vergadering waren goedgekeurd. Het bijzondere zit hem in de achterkant: afkomstig van de Vereniging voor Nationale Veiligheid uit 1940 met de oproep 'dit fonds te steunen om onze verdedigingsmogelijkheden te vergroten door piloten op te leiden'. Waarschijnlijk gebruikte de secretaris dit vloeiblad in het voorjaar van 1940. Tijdens de oorlogsjaren zal bij elke kerkenraadsvergadering de tekst uit 1940 'Versterkt onze Neutraliteit!' zichtbaar op tafel hebben gelegen.

DEN HAAG. De enige gemeente met een eigen jaarlijks zomerkamp voor kinderen van 6-15 jaar, georganiseerd door een groep enthousiaste vrijwilligers. Vorig jaar niet maar dit jaar mocht het weer! In een nieuwe accommodatie en locatie in Rossum in Twente net boven Hengelo vlakbij de Duitse grens.

Rectificatie

In de vorige KrisKrasKort (elkkwartaal 2-2021) stond een onjuist bericht over Zeeland en Noord-Brabant. Vroeger waren er lutherse gemeenten in Groede, Vlissingen, Middelburg en Zierikzee. Tegenwoordig heeft Luthers Zeeland alleen nog de lutherse kerk in Zierikzee in gebruik, waar iedere twee weken een eredienst wordt gevierd. Verder worden een paar keer per jaar diensten verzorgd in de Nieuwe Kerk in Middelburg. Van een samengaan met Noord-Brabant is geen sprake. Noord-Brabant is grotendeels gefuseerd in de evangelisch-lutherse gemeente Zuid-Nederland.

Vertrek Karin Timmerman

Sinds januari 2020 leverde kerkelijk werker Karin Timmerman haar bijdragen aan de veelgelezen rubriek **kriskraskort**. Vanuit haar standplaats Woerden deed ze verslag van vele lutherse activiteiten en gaf informatie over komende plannen in westelijk Nederland.

Helaas moeten we afscheid nemen van Karin omdat ze haar drukke werk, studie en gezin niet langer kon combineren met **elkkwartaal**.

De redactie dankt haar voor de prettige samenwerking en de mooie bijdragen, en wenst Karin alle goeds in haar verdere werk en leven. Collega Femke Akerboom-Beekman neemt de taken van Karin over en is nu verantwoordelijk voor invulling van de hele rubriek **kriskraskort**. Blijf uw informatie over landelijk luthers dus sturen, met foto's in groot (1 MB) formaat, naar: akerboom_femke@hotmail.com.

OPROEP. Lieve lutheranen in den lande. Het is een grote eer deze rubriek te schrijven, maar ook arbeidsintensief. Ik ontvang (nog) niet alle gemeentebladen en nieuwsbrieven, en vaak zijn deze niet goed te vinden op de gemeentewebsite. U kunt mij hierbij helpen: graag ontvang ik rechtstreeks alle gemeentebladen en nieuwsbrieven digitaal. Waar dat al gebeurt: mijn dank. Zo niet: voeg mij dan graag toe aan uw verzendlijst.

Een Luthertuin met bomen

Iedere lutheraan kent het verhaal over Luther en zijn appelboom. In het kader van de herdenking van de Reformatie is men in 2008 in Lutherstadt Wittenberg begonnen met de aanleg van een echte Luthertuin met heel veel bomen. En dat zijn lang niet allemaal appelbomen.

TEKST: INGEBORG KRIEGSMAN - BEELD: ALMA EVENHUIS, HANNE WILZING, INGEBORG KRIEGSMAN

In de aanloop naar 500 jaar Reformatie in 2017 werd in Lutherstadt Wittenberg de Luthergarten aangelegd op een plek waar vroeger stadsmuren hebben gestaan. In deze ellipsvormige tuin, waarvan het hart is gevormd als een Lutherroos, zijn tot de herdenking van de Reformatie en nog een klein poosje daarna 500 bomen geplant door allerlei kerkelijke organisaties. De tuin is bedoeld als een voorbeeld voor de optimistische houding van Luther en het aan hem toegeschreven citaat over het appelboompje. Wereldwijd werden kerkgenootschappen uitgenodigd om een boom te planten, waarmee een oecumenisch park is ontstaan. In de vijf bloemblaadjes van de Lutherroos zijn lindebomen geplant, en op het hart in het midden van de roos ligt een kruis van cortenstaal. Daaroverheen is in 2016 een hoger 'Himmelskruz' geplaatst, waaronder men elkaar kan ontmoeten. Vanuit de roos lopen zeven paden, die de zeven werelddelen verbeelden, naar een algemeen wandelpad.

Voor een mooi en evenwichtig park zijn diverse bomen uitgezocht waaronder uiteraard appelbomen, maar ook ahorns, prunussen, essen en mispels. Voorwaarde voor het planten van een boom in de Luthergarten was dat er ook een inheemse boom geplant moest worden in het thuisland van het kerkgenootschap.

Op 15 juli 2010 heeft dominee Susanne Freytag, destijds president van de evangelisch-lutherse synode, namens de Protestantse Kerk een Fraxinus ornus (bloem-es) geplant in de Luthergarten. De boom kreeg nummer 157. Ruim een jaar later, op 18 november 2011, werd de partnerboom, een manna-es, geplant in de tuin van het Landelijk Dienstencentrum in Utrecht door scriba dominee Arjan Plaisier.

Ook de evangelisch-lutherse gemeente Amsterdam heeft een boom geplant in de Luthergarten. Het is een esdoorn, en deze kreeg nummer 476. De boom is geplant op 29 september 2018 tijdens een Lutherreis met een aantal gemeenteleden. Later in de herfst werd als partnerboom een appelboompje geplant bij de Augustanahof in Amsterdam. Het bordje hierbij, dat verwijst naar de boom in de Luthergarten, werd in 2020 onthuld. Inmiddels draagt dit boompje vrucht: de eerste 'Luther-appeltjes' zijn gesignaleerd.

Het moet heerlijk zijn om te wandelen in de Luthergarten, tussen al die prachtige bomen. Ik had dit graag willen doen deze zomer, zodat ik een recente foto van beide bomen bij dit artikel kon plaatsen. Mijn reis is helaas verschoven, de foto's houdt u tegoeed.

OPROEP. in de volgende elkkwartaal willen we een collage plaatsen met foto's van Lutherbomen in Nederland. Bij de redactie zijn enkele bomen bekend maar we hebben de indruk dat er meer zijn. Graag ontvangen we bij de redactie het volgende:

- waar en door wie/welke gemeente is de boom geplant,
- de datum van de planting,
- een recente foto in groot formaat en
- het soort boom.

U kunt dit sturen naar redactie.elkkwartaal@gmail.com.

Uit de synode

In de Oude Lutherse Kerk in Amsterdam werd op 26 mei de nieuw gekozen synode geïnstalleerd. Onder de kop 'officiële mededelingen' gaf oudvoorzitter Erik Fledderus acht jaar concrete informatie over belangrijke feiten en officiële besluiten 'uit de synode'. De nieuwe voorzitter, Maarten van der Wouden, zet zo voort.

TEKST: MAARTEN VAN DER WOUDE, VOORZITTER EVANGELISCH-LUTHERSE SYNODE

Nieuwe synode

Er had zich voor de verkiezingen, begin dit jaar, een bemoedigend aantal mensen kandidaat gesteld; zij wilden een deel van hun tijd graag besteden aan het synodewerk. Ongeveer de helft van de leden uit de periode 2017-2021 gaf aan niet meer beschikbaar te zijn voor een volgende zittingsperiode óf zou de reglementair vastgestelde maximumtijd voor een aaneengesloten zittingsperiode overschrijden.

De nu aangetreden synode is samengesteld uit een mooie mix van ervaren en minder ervaren leden. Het is goed te weten dat het werk van de synode als belangrijk wordt gezien. Persoonlijk vind ik het geweldig te zien dat dit ook geldt voor jongeren; we mochten in de nieuwe synode ook enkele jonge leden verwelkomen. Ik heb er alle vertrouwen in dat alle leden hun eigen inbreng en waarde zullen hebben en verheug me op een fijne en vruchtbare samenwerking. De eerste synodevergadering was op 26 juni (in persoon, op Hydepark – Doorn) en deze bijeenkomst gaf veel vertrouwen voor de toekomst.

De periode achter ons

De pandemie neemt af, het vaccinatie-niveau neemt toe, en er komt (veel) meer ruimte voor dingen die we tot anderhalf jaar geleden zo gewoon waren te doen. Meerderen onder u hebben van nabij ervaren dat het Covid19-virus veel persoonlijk leed kan brengen. Ziekte, eenzaamheid, je naasten moeten missen in direct contact en wellicht persoonlijk verlies van een dierbare. Medeleven en aan-

dacht van velen, ook vanuit de kerk-gemeenschappen, waren velen tot steun - en nog steeds.

De wereld gaat weer open

Nu de crisis beteugeld lijkt, opent de wereld langzaamaan. Dit schept ook de mogelijkheid voor de synode verder gevolg te geven aan een van de prioriteiten voor de komende periode: het persoonlijk ontmoeten van gemeentelieden in den lande. Er was hier een begin mee gemaakt, totdat Covid roet in het eten gooide. De synodeleden pakken dit nu weer op; het is belangrijk in direct contact met u te zijn, elkaar op te zoeken, te ervaren wat u bezighoudt en beweegt. Er is een basis-schema opgesteld voor het organiseren van bezoeken aan gemeenten, en we gaan hiermee weer aan de slag voor een verdere invulling. Meer hierover leest u in de volgende *elkkwartaal*.

Lutherdag

Ook het plan voor de organisatie van de landelijke Lutherdag/het Luther Festival is weer opgepakt. Met als

nieuwe datum zaterdag 25 juni 2022.

Er is al veel voorbereidend werk gedaan; het gaat nu om de verdere invulling en afronding. Hulp hierbij - voor een taak, hoe klein ook - is nodig en zeer welkom. Wilt u, als gemeente of instelling, een mooi project presenteren? Ook van harte welkom. Aanmelding en informatie via het synodesecretariaat, Cathy van Beek, luthersesyndode-secretaris@protestantsekerk.nl.

Lutherborrel

De afgelopen periode zonder persoonlijke ontmoetingen leverde ook positieve dingen. Zoals de 'Lutherborrel' via Zoom. Een ongedwongen *online* bijeenkomst, voor kerkenraads- en synodeleden, predikanten en classisvertegenwoordigers, waarin ieder zijn of haar verhaal doet of gewoon even kan bijpraten. We gaan hiermee door; sinds eind augustus zijn al ontmoetingen gepland. Aanmelden kan via het synodesecretariaat (zie boven).

De evangelisch-lutherse synode (ELS) voor de periode 2021-2025 is geïnstalleerd en in de nieuwe samenstelling vergaderde zij op 26 juni. Aan mij de eer voor deze termijn het voorzitterschap van de ELS te bekleden. Met respect en bewondering leerde ik mijn voorganger Erik Fledderus kennen als een betrokken voorzitter die deskundig en met gevoel voor verhoudingen de synode mede leidde. Er zijn dus 'grote schoenen te vullen' en opvolging zie ik als een mooie uitdaging. Ik bedank Erik graag voor zijn lange inzet, zijn stijl en de fijne omgang. Ook dank ik de synodale commissie voor het vertrouwen in mij gesteld en voor de voordracht als kandidaat-voorzitter, eerder dit jaar.

Luther & Oranje - 7 oktober 2021 t/m 9 januari 2022

De geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau is sterk verbonden met de vroegere Nederlandse Hervormde Kerk, waarin het gedachtegoed van Johannes Calvijn de hoofdrol speelt. Toch moet de invloed van Maarten Luther niet onderschat worden. Al vanaf Willem van Oranje, zoon van lutherse ouders, zijn er lutheranen aan het hof te vinden.

In het najaar van 2021 vertelt het Luther Museum hun verhaal met portretten, persoonlijke documenten en objecten uit koninklijk en luthers bezit. Hoogtepunt zijn twee brieven van Maarten Luther zelf uit het Koninklijk Huisarchief. Niet de koningen en koninginnen, maar vooral hun aangetrouwde partners zullen in de schijnwerpers staan. Met *Luther & Oranje* hoopt het Luther Museum bezoekers een nieuw perspectief te bieden op de relatie tussen het Huis Oranje-Nassau en religie in Nederland.

De tentoonstelling wordt mede mogelijk gemaakt dankzij steun van het Prins Bernhard Cultuurfonds.

Open van donderdag t/m zondag van 11.00 tot 17.00 uur. Adres: Nieuwe Keizersgracht 570, 1018 VG Amsterdam, (020) 214 21 12, luthermuseum.nl.

Lutherborrel: geprolongeerd

Al sinds begin 'corona' initieerde de synodale commissie maandelijks een *online* lutherborrel voor doelgroepen als (classis)predikanten, synodeleden, kerkenraadsleden en andere direct betrokkenen bij het lutherse landelijke werk. Deelnemers spraken en luisterden, achter hun eigen scherm en dito sappe&thapje, naar en met elkaar over wat hen bezighield, hoe de lockdown tot creatieve oplossingen voerde of 'hoe het helemaal niet meeviel' ...

Voor dit initiatief was van meet af aan veel belangstelling, ook van mensen die 'buiten' de aangeschreven doelgroep vielen. Daarom wordt nu een bredere groep uitgenodigd om deel te nemen aan *online* lutherborrels in het komende jaar, open voor ieder die - in wederzijds contact - graag van gedachten wil wisselen over wat ons allen (luthers en gemeentelijk) bezighoudt. Vooral kerkenraden wordt gevraagd om hieraan in hun gemeenten bekendheid te geven.

De eerste digitale lutherborrel in uitgebreidere vorm was op 25 augustus jl. Nu dus maandelijks te vervolgen, na intekening bij Cathy van Beek via luthersesynde-secretaris@protestantsekerk.nl. Zij stuurt een dag voor de betreffende lutherborrel een link voor de Zoombijeenkomst.

Luthers Dagboek 2021-2022

Het Dagboek - van Advent tot Advent - is weer in de maak. Ieder die een vermelding heeft in het adresgedeelte, controleer of die gegevens (nog) correct zijn. Wijzigingen of aanpassingen? Geef die door, liefst per e-mail, aan els@protestantsekerk.nl.

Dat kan tot uiterlijk 30 september 2021. Geen wijziging of aanpassing? Dan hoeft u niets te doen en blijft de huidige vermelding gehandhaafd.

De SLUB verhuist

De SLUB (Stichting Lutherse Uitgeverij en Boekhandel) gaat in de loop van dit jaar verhuizen van Den Haag naar Amsterdam. Ook het Antiquariaat verhuist mee. Bestellingen en de verzending van het 'Luthers dagboek' zullen via Amsterdam plaatsvinden. De lopende zaken worden waargenomen door Anders van der Meij en Hans Bas Val. Berichten kunnen via e-mail worden verstuurd naar slubdenhaag@hetnet.nl. De SLUB is telefonisch niet meer bereikbaar. Zodra de exacte details (adresgegevens, contactpersonen, bestelinformatie enz.) bekend zijn, volgt nader bericht.

elkkwartaal

Niet of juist wel graag ontvangen?

Reageer altijd rechtstreeks naar de dienstenorganisatie Protestantse Kerk via abonnementen@protestantsekerk.nl of (030) 880 18 80. Informatie over uw (lutherse) inschrijving in het ledenregister: vraag als eerste uw kerkenraad!

